Selle e-raamatu aluseks on Eesti Kirjandusmuuseumi projekti

„Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb“

jaoks skaneeritud failid.

E-raamatu formaati konverteeritud Tartu Linnaraamatukogus.

Märts 2011

Eesti Kirjandusmuuseum
Estonian Literary Museum

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

Willu wõitlused.

E. Bornhöhe

uudisjutt Eesti wanast ajast.

Tallinnas.

A. Busch'i raamatukaupluse kuluga trükitud.

1890.

1.

547 aastat on sest nüüd mööda läinud ja mõistlik lugeja usub wist ilma meie tunnistusetagi, et selle jutu kangelane enam elus ei ole. Aga kui ta tänapäew weel elaks, meie armastaksime teda wist niisama, kui terwe Sakala maa omal ajal teda armastas. Waenlasi ei wõinud temal õiguse pärast ollagi; ja kui neid siisgi juhtus olema, siis wõisiwad nad ainult niisugused olla, kes tema sõpruse wäärilised ep olnud.

Kõik wanade sõnumite hallikad on tilk tilgalt sepa Willu kiitust täis; kõik tunnistawad järeletegemise wäärilise ühisusega, et sepp Willu kõige priskem, ilusam, tugewam, auusam ja rõõmsam mees terwel Wiljandi maal olnud. Üks ainuke ajaloo kirjutaja — wõib olla mõni kõhna loomuga kainusseltslane — teab weel juurde lisada, Willu olewat oma alalist rõõmust tuju kangete jookidega alal hoidnud. Meie arwame seda tühjaks laimujutuks. Et Willu, kui tal jänu oli, kolme mehe eest jõi, see on sula tõsi; et aga Willu kolme mehe jõuga, kui tahtis, kuue mehe töö ära tegi, see on weel wähem wale. Temal ei olnud mingisugust põhjust, oma head tuju kangete jookidega alal hoida. Sarnane mees, nagu meie Willu, ei wõigi muud kui heas tujus olla. Mõtelge ise: Mees sündimisest saati terwe, kui kala wees, peale kuue jala pikk, keha nagu tamme tüwi, käewarred päris karu käpad, reied kui sambad, juuksed — küpse rukki wäli, nägu jumekas ja hästi kriipsus, silmad lahked ja sügawad kui suwine taewas. Kas säherdune mees wõib nukra loomuga olla? Tohoo, siis peaks ju wahest selgest taewast wihma sadama!

Willu oli segamata werega Eesti mees ja Eestlaste põli oli neil päiwil wilets, nii wilets, et seda meie õnnelikus olewikus enam unesgi et mõista näha. Ka Wiljandi talurahwa rõõmuhallikad oliwad nii ära kuiwanud, et mehed ilma Willuta kergesti naermise ja naljaheitmise ära oleksiwad wõinud unustada. Nende igapäewane elu oli raske orjus wuhisewa witste ja laksuwa piitsahoopidega. Puhkamise ja meelejahutamise ajad oliwad need, kus talupojad oma karedate isandate wõi rööwijate naabrite eest laantesse ja rabadesse pelgu jooksiwad, kus nälg, katk ja kiskjad elajad neile lahkesti paremat põlwe pakkusiwad. Kas see ime on, et niisugusel ajal inimeste naljasooned kuiwaks läksiwad ja naeruriistad harjutamata jäädes nõnda ära roostetasiwad, et pea enam liikudagi ei tahtnud? Meele-äraheitmine kattis kui paks ämbliku wõrk Eestlaste elu. Seda rõõmsam oli muidugi ämblikkude põli.

Nüüd ei olnud aga sepp Willu ei Saksa ega Daani sugu mõisnik, ei ordurüütel ega piiskop, ei munk ega ristisõitja — ühe sõnaga, Willu ei olnud ämblikute killast, aga siisgi oli tema elu pealt näha rõõmus ja õnnelik. Waatame, kuda see wõis sündida.

Terwe Eestlaste maa seisis sel ajal mitmete walitsejate all. Harju ja Wiru maa kuulas Daani kuningate sõna, wõi õigemalt ütelda, ei kuulanud kellegi sõna, sest et sealsed mõisnikud tegiwad, mis ise tahtsiwad; Lääne maal walitses Lihula piiskop, Tartu maal Tartu piiskop; Saare maa oli Saksa ordu ja sealse piiskopi wahele ära jaotud; kõik muud endise waba Eestlaste maajaod oliwad Saksa rüütliordu omad. Nimetatud isandad lasiwad eneste maid osalt ise harida, osalt andsiwad nad maa ja selle peal elawad talupojad oma wasallide wõi alamate kätte, kes enamasti rüütli-, arwa Saksa kodaniku-seisusest oliwad. Nendest ordu ja piiskoppide wasallidest on pärastine Eesti, Liiwi ja Kuura maa mõisnikkude seisus wälja kaswanud.

Eestlased ei olnud 14-ma aastasaja hakatusel Saksa ordu ja piiskoppide maades nime poolest mitte weel kõik täied pärisorjad. Pärisorjadeks pidiwad üksi need tehtud saama, kes pärast ristimist weel ristiusust taganesiwad. Nüüd oliwad aga peaaegu kõik Eestlased enam kui ühe korra pagana-usu sisse tagasi langenud, sest et ristiusku keegi neile arusaadawaks ega armsaks ei teinud. Nõnda oliwad siis wist juba kõik Eestlased, kui poole tosinat maha arwame, teo ja nime poolest oma usuõpetajate pärisorjadeks saanud. Kes kogemata weel nime poolest waba oli, sellel ep olnud mingisugust põhja, oma wabaduse pärast rõõmustada. Wõõraste isandate silmas oli ta ikka põlatud ori ja oma rahwa meelest pealegi isamaa äraandja.

Sepa Willu esiwanemad oliwad ikka esimeste seas olnud, kes ennast ristimise weest puhtaks pesiwad, nii pea kui ristijad selga pöörasiwad. Selle pärast oli Willu pärisorjade seeme ja ise Wiljandi lossi pärisori. Siisgi oli ta orjust üksi lapsepõlwes tunda saanud. Tugewa kaswu ja osawuse pärast oli teda häda ajal sõjameheks wõetud ja ordurüütlite seltsis oli ta Wenelaste, Poolakate, Leedolaste ja piiskoppide wasta sõdinud. Ta oli tark ja wapper sõjamees, kellest karutükka räägiti. Oma peremehe, Wiljandi komtuuri*) Bodo Hernike, oli ta korra Leedolaste keskelt wälja raiunud, aga selle juures ise wangi sattunud. Wangist peasis ta imelikul wiisil lahti ja põgenes Saksa maale. Siin õppis ta peenema sepakunsti selgeks ja käis keisri Ludwigi wäega Italias, kus Papistlased ta walusaid põhjalase. hoopisid kaua mäletasiwad. Rändamise himu kihutas teda mitmest maast läbi; kui tugew sõjamees ja osaw sõjariistade sepp oleks ta päriselt wõerale maale wõinud jääda ja toredasti elada. Aga igatsus isamaa järele ärkas ja läks aegamööda nii tungiwaks, et sepp Wiljandisse tagasi tuli ja ise ennast jälle orjusesse pakkus. Komtuur Hernike oli auus mees ja mõistis tänulik olla. Ta ehitas oma elupeastjale linna sisse sepapaja ja andis ta täiesti Willu hooleks; orjapäiwi ei nõudnud keegi ta käest. Aga Willu ei wõinud kõrgete kiwimüüride wahel elada; ta hakkas kurwastama ja läks laisaks. Siis lasi komtuur talle ligi kaks penikoormat Wiljandist eemale, põlise metsa keskele, wana Pärnu maantee äärde uue sepapaja ehitada.

Siin tegi Willu nüüd juba wiiet aastat tööd; ta nimi oli kaugele üle Sakala maa piiride kuulsaks saanud. Liiwi landmeister**) Eberhard von Monheim ise oli tema töötuba waatamas käinud ja temast enesele mõõga teha lasknud, millega, nagu mitmed tahtsiwad näinud olla, rauda laastudeks wõis raiuda. Sepp tegi kõige peenemaid töösid ja päris nende eest ka rikaste käest head hinda. Tingimine ja nurisemine ei aidanud mitte põrmugi; oli sepp korra hinna nimetanud, siis oli ta wähema pakkumise wasta kurdim kui surnu pealuu. Wägiwald, mis sel ajal meie maal kõiki asju õiendas, ei olnud siin ka mitte kohane, sest sepp ja tema kolm selli oliwad kõwad mehemürakad ja mõistsiwad üksi seda nalja, mida nalja pärast tehti; pealegi seisis sepp wägewa komtuuri ja landmeistri enese kaitsmise all. Wiljandi lossi tarwis tegi ta muidu tööd ja kui mõnel talutaadil kabjarauda wõi tosin latinaelu waja oli, siis sai ta seda sepa käest sagedasti Jumala muidu ja weel hea lonksu õlut peale kauba.

Kibedal sõja ajal läks ka sepp oma komtuuriga sõtta ja tegi siis waenlaste pealaed oma alasiks; aga sest saati, kui ta oma käewarre jõudu wõõral maal raudriietega ehitatud sõjameeste kallal oli proowinud, ei teinud wõitlemine poolmetsaliste Leedolaste wasta talle enam suurt nalja.

„Tappa mõistab iga lurjus," ütles sepp selle asja kohta. „Kui kangem jõuetuma kallale läheb ja ta maha notib, siis ei ole see kellegi sõdimine ja mina seda ei salli."

Nõnda oli sepp, ehk küll nime poolest pärisori ja pealegi waljude isandate pärisori, siisgi nii waba mees, kui keegi muu Liiwi maal. Ta ei tundnud wägiwalla kartust ega raskeid elumuresid. Suguwendade wilets põli ei teinud temal suuremat südame walu. Ta kergitas nende häda, kus wõis, elas aga ise nende isandatega heas sõpruses. Tema sõna maksis talupoegade ees palju, aga ta ei olnud oma mõju ialgi kurjasti pruukinud, ei ninameheks püüdnud saada ega suuri asju juhtima hakata. Isamaa kõrgemad saatused jättis ta Jumala ja walitsejate hooleks.

Hea õnn ja usin töö oliwad Willu jõukaks meheks teinud. Wäljaspidist uhkust ei armastanud ta teha, waid kandis talupoja riiet, nagu seadus seda alla heidetud rahwaste käest nõudis. Aga tal oli ilus wäikene maja sepapaja ligidal ja maja sees oli tal palju ilusaid ja haruldasi asju, nende hulgas ka üks wõõra maa kokk ja majapidaja, keda ta ise koguni Prantsuse maalt kaasa oli wõtnud. Peaaegu igal aastal käis sepp korra wõõral maal, osalt ordu, osalt oma enese tarwituste pärast. Sealt tõi ta siis muude kraamide seas ikka ka mõne waaditäie head marjawiina kaasa. Saksa keel oli tal selge kui wesi ja nii wõis ta oma majas ka suuri wõõraid wastu wõtta ja tehtud töö peale ise liiku anda. Rändamise lust ei wähenenud tema sees, ehk küll reisimine sel ajal hea tüki raskem ning hädaohtlikum, kui praegu, ja sepal sagedasti kõrget ja halwa sugu rööwlitega tegemist oli. Sai reisihimu täidetud, siis tõttas sepp palawa igatsusega jälle koju ja kiitis paganate ja Kristlaste jumalaid, kes talle nii armsa ja ilusa isamaa kinkinud.

Siis põrus jälle maapind ta wägewate hoopide all, lõõtsad mühisesiwad, taotud rand purtsas tuld ja ümberkaudne mets kajas südamelikust naermisest, mida sepp oma naljakate reisilugudega kuuljatest wälja meelitas. Kes siis korra Willu peale pilgu heitis, see ei läinud temast sõnalausumata mööda; kes Willuga korra lõbusa sõna oli wahetanud, selle meel läks rõõmsaks, ja kes Willuga kord rõõmus oli olnud, see jäi tema sõbraks igawesest ajast igawesti. Talupojad kogusiwad troppide kaupa sepapaja ümber, oma suguwenna õnnelikku põlwe imestama ja tema imelikkusi sõnumid wõõratest maadest ning rahwastest kuulama. Aga ka suured saksadgi jäiwad mööda sõites seisatama ja mõnigi peene pihaga rüütlipreili unustas tema pärast hädaohu, mis kallitele kuubedele lendawate sädemete poolt ähwardas. Ühe sõnumi järele olewat koguni komtuuri wennatütar, kui ta seppa esimest korda silmitsenud, järgmisel ööl niisugust unenägu näinud, et, kui ta seda oma pihtijale üles tuunistanud, see auuline isand wäga tõsiselt pead olla raputauud.

Kui lõpetuseks weel nimetame, et sepp Willu poissmees wõi koguni wana poiss oli — kui kolmekümne-kaheaastast meest nõnda wõib nimetada — siis on lugejal tema täieline pilt käes.

*) *Komtuurid oliwad suuremate ordu losside pealikud ja ümber-kaudsete maakondade walitsejad.*
**) *Landmeister = maawalitseja. Neid oli Saksa ordu riigis kõigist kaks: üks Preisi maa, teine Liiwi ja Kuura maa jaoks. Nad oliwad ordu riigi ülema walitseja, hochmeistri järele kõige kõrgemad riigi ametnikud.*

2.

Oli süda talwe aeg, kui Willu ühel päewal, pärast lõunat, töö sellide hooleks jättis, näo puhtaks pesi, oma kõige parema wammuse selga tõmbas, wäikese ankru kõige kallimat Prantsuse marjawiina kaenlasse ja tee jalge alla wõttis. Tee läks paksust, põlisest metsast läbi ja ei olnud muud kui kitsas, sügawa lume sisse tallatud rada. Tallajate jälgesid wõis kergesti üks teisest lahutada; neid oli kõigist kõiki kolme sugu: Ühed oliwad määratu suured ja sügawad; neid wõis terwel Sakala maal üks ainuke mees teinud olla ja see mees oli sepp Willu ise. Temast öeldi, et kui tema korra üle wälja kõnnib, siis on maantee walmis. Teised jäljed oliwad niisugused, et neist aru ei saanud, kas nad naeste- wõi meesterahwa omad oliwad. Kolmandamad jäljed aga wõisiwad ainult naesterahwa ja pealegi wäga õrna ja tillukeste jalgadega naesterahwa tehtud olla. Sepp otsis hoolega neid jälgesid ja hoidis ennast nende peale astumast. Oliwad jäljed tüki aega nagu kadunud ja tuliwad korraga jälle nähtawale, siis naeratas sepp üle terwe näo. Ümberringi kohises kõrge kuusemets, nagu ta wanal ajal suuremat jagu Eesti maast kattis. Inimeste teeradast käisiwad siin ja seal metselajate jäljed läbi, milledest arwata wõis, et mets mitte hädaohuta jalutamise paik ei olnud.

Sepp kõndis nii tuliselt, et õhk kõrwadest mööda wuhises, aga siisgi läks terwe tund aega mööda, enne kui ta seatud sihile jõudis. See oli üksik talu, mis hulga kõrwaliste hoonetega kõrge ja tugewa palkaia keskel metsa sõrwal seisis. See oli Risti talu ja temal oli isemoodi ajalugu.

Ennemuiste oli siin lähedal wana Eestlaste kants olnud. Kants sai Sakslastest sisse wõetud ja tema käitlejad selleaegse ristiusu wäljalaotajate wiisi järele kõik ilusti ära tapetud. Üks ainuke mõistis nii haledasti armu paluda, et teda elusse jäeti ja ristiti. Mees ei saanud küll uuest ususi sugugi aru, aga ta jäi kindlasti usutoojate üleloomulise wäe ja wõimu sisse uskuma. Kantsi sisse pandi salk Saksa mehi ja ristitud Eestlane jäi sulasena nende hulka elama. Hiljemini wõitsiwad paganad kantsi jälle tagasi ja häwitasiwad omalt poolt kõik Sakslased puhtasti ära. Üksi ristitud Eestlane leidis armu, üteldes, et ta ainult wägiwalla sündmusel ristiwett wastu wõtnud. Mees arwas õieti, et Eestlaste asjad nurja minemas oliwad ja jäi salamahti wõõrastele truuks. Tema toimetamise läbi saiwad Sakslased kantsi kerge waewaga jälle kätte ja häwitasiwad ta seekord hoopis ära. Tänu pärast jätsiwad nad ümberkaudse maa äraandja omaks. Tema ja ta järeltulijad jäiwad wabadeks ordu alamateks, kellele nad üksi kümnest maksiwad ja sõja ajal nende wäe hulgas teenisiwad. Nad mõistsiwad oma haruldast seisupaika suure wisadusega kinni hoida. Küll katsuti hiljemalt mitu korda nende käest maid ja priiust ära rööwida, aga nad mõistsiwad ikka kiusajate käte alt wälja libiseda.

Umbes kakskümmend aastat enne meie jutu algamist oli Wiljandi komtuur Hernike selleaegse Risti talu peremehega, olgu kogemata wõi meelega, riidu läinud ja ähwardas Risti talu ära wõtta ning terwe suure perekonna orjadeks teha. Õigust ei olnud tal selleks tüll mitte, aga kes sel ajal õigusest hoolis? Komtuur lasi ühe hulguse läbi, keda Risti talust wälja oli aetud, tunnistada, et sealsed inimesed ebajumalatele olewat ohwerdanud, lossi papp wandus neid kui ususalgajaid ära ja — kohus oli mõistetud. Risti talu omanikud oliwad nüüd seaduse järele komtuuri pärisorjad ja see wõis nendega teha, mis tahtis. Nüüd oli häda suur. Kawalus üksi mõis weel wägiwalda wõita.

Sel ajal elas Risti talus noor ja imeilus neiu, nimega Krõõt, peremehe kauge sugulane. Teda seletas peremees, kes lapseta lesk oli, Risti talu pärijaks ja saatis ta suurte kingitustega wihase komtuuri juurde, oma päranduse pärast armu paluma. Ordu seaduste järele ei tohtinud komtuur küll kedagi naesterahwast enese ligi sallida ega oma enese emale ega õelegi suud anda; aga keegi ei wõinud teda keelata, ilusa näoga waeselapse palweid kuulata ja ennast neiu pisarate läbi liigutada lasta. Komtuuri liigutus oli nii suur, et ta neiud enam tagasi ei lasknudgi minna ja Risti talu rahwale nende tegemata patud andeks andis.

Ilus Krõõt elas pool aastat lossis, tuli siis ühel päewal jälle Risti talusse tagasi ja sai komtuuri armuliku soowi järele peremehe naeseks. Juba kolm kuud pärast pulmi tõi ta kaksikud ilmale, ühe poja ja ühe tütre. Et see nii kähku sündis, on ime, aga weel imelikum on see, et peremees ega perenaene selle ime pärast mitte sõnagi ei raisanud. Mõlemad näisiwad täiesti rahul olewat. Aga kui lapsed kaswasiwad, ilma et uut sugu juurde oleks tulnud, hakkas Risti peremees nukraks minema. Lapsed oliwad prisked ja kenad kui kannid, aga siisgi ei wõinud isa ilma meele-ärrituseta nende peale waadata. Ta näis neid enam kartwat kui armastawat; ialgi ei julenud ta neid sülle wõtta ega paitada. Peremehe meel läks weel nukramaks, kui ta igapäew selgemini nägi, et Krõõt lapsi wäga palawasti, teda ennast aga wäga leigelt armastas. Krõõt oli oma lossis olemise ajal Sakslaste peenema eluwiisiga harjunud ja nende waimu enese sisse imenud; Eestlasi põlgas ta kui tooreid talupoegi, kes tema imelikust, weel wanasgi põlwes nähtawast iludusest suurt lugu ei mõistnud pidada. Waene peremees hakkas põdema, heitis sängi, tõrjus lapsi hirmuwärinaga enesest eemale, jampsis wäga kentsakalt ei tea missugustest Saksa lastest, wandus ennast ja naist maa põhja ja õhkas oma segatud waimu wiimaks higistades ja ahastades wälja. Krõõt jäi leseks ja kaswatas lapsed, keda ta hullupööra armastas, Jumala ja Saksa rahwa kartuses üles.

Kaksikud oliwad nüüd üheksateistkümne aastased. Wend Priidu oli kena, sirge noormees päris Saksa näomoega ja kähara, pruuni juustega, loomuse poolest wäga kergemeeleline, suur wõrukael, laisk ja hea südamega. Tema kõige armsam ajawiide oli mööda metsi ja külasid ümber luusida, metselajatega sõdida ja külaneiudega naljatada. Õde Mai — ema üksi hüüdis teda ikka täie nimega Mariaks — oli ema nägu, niisama ilus, aga weel peenemate näojoonte ja liikmetega. Maie silmad oliwad lahked, nägu tõsine ja mõistlik, käte nahk sile kui siid, sest et ema neid mõne Saksa sugu wäimehe tarwis püüdis hoida; pikem ja peenem riie, kui muidu talutüdrukutel, kattis Maie jalgu, aga meie tunneme neid juba nende jälgedest.

Nii oli koht ja nõnda oliwad inimesed, kelle juurde sepp kange tuhinaga tõttas.

3.

Willu ei tõstnud pead, enne kui ta järsku kõrge ja raske õuewärawa ette seisma jäi. Ta tõmbas sügawasti hinge ja ootas mõne silmapilgu, enne kui käe wärama külge pani. Leides, et seestpoolt paks, palgi-arnane riiw wärawa ette oli tõmmatud, hüüdis ta oma meelest kaunis õrnasti, hirmuga lähemate puude otstest pelguwate wareste meelest aga hästi käredasti:

„Ae, ristirahwas, tehke wäraw lahti!"

Õue pealt ei olnud healt ega liikumist kuulda.

Sepp kordas hüüdmist nii südikalt, et waresed hoopis teise metsa lendasiwad.

„Tohoo, mis sa möirgad?" ütles korraga noor ja wärske meheheal otse sepa pealae kohal. Willu tõstis silmad sügawa imestusega taewa poole ja nägi noort meest, kes kaksiti wärawa kõige kõrgema posti otsas istus ja temale naerdes oma walgeid hambaid näitas.

„Priidu!" hüüdis sepp. „Waata poissi, kuhu ta sõge ei ronil"

„Sinu sõna ei ole selge, sest ma ei tea, kes see poiss siin peaks olema," ütles Priidu, kes seda ei sallinud, et temale ta habeme puudust otsekohe ehk kõweriti meelde tuletati. „Et mul selge ja küps mehe. mõistus on, näed sa sest, et ma mitte rasket wärawat lahti ei hakka kangutama, waid kergema waewaga üle ronin."

„Päris poisi tembud," naeris sepp sõbralikult. „Kuhu sa siis nüüd selle puhuga tahtsid rännata?"

„Wõi minagi seda tean?" oli Priidu kergemeeleline wastus. „Kuule, ütle mulle õige, mis leidust sa nii sügawa tähelepanemisega oma jalge eest otsisid, et sa mind siin ülemal ammugi ei näinud?"

Sepp ei wastanud selle küsimise peale midagi, waid tegi poisile kurja näo.

„Mis sul seal ankru sees on?" küsis Priidu.

„Tee wäraw lahti, külap siis näed. Kas ema on täna paremas tujus?"

„Kui sul ankrus head asja on, ehk siis ema tuju ka paraneb; praegu on ta sinu peale wäga kuri," ütles Priidu mureliku näoga ja kadus siis kui tuul posti otsast.

Wäraw ähkis ja kriiksus Priidu kannatamata käte all. Sisse astudes oleks sepp peaaegu komistanud. Asi, mis tema jalga oli takistanud, seisis mitu sammu eemal, maja ukse wahel; takistuse nimi oli Mai ja Maie nägu õhkus sel silmapilgul nii palju lahkust ja soojust wälja, et Willu meelest talwise külma tundmus kadus ja tema südamesse suwise pühapäewa rahu asus. Kumb enne kummagile käe wastu sirutas, kumb enne ilma mingisuguse nähtawa põhjuseta magusasti naerma ja siis jälle sügawa tõsidusega kõige tühjemat juttu westma hakkas — see jääb seletamata küsimuseks. Nad seisiwad käsi käes, waatasiwad teineteisele otsekohe silmade sisse ja oliwad wäga heas tujus. Sel ajal weerles kalli wiina ankur mööda libedat õuet ja oleks wist hoopis unustusesse jäänud, kui mitte Priidu teda halastades oma hoole alla ep oleks wõtnud ja kohe prunti wälja kiskuma hakanud.

„Maria! Aga Maria!!" hüüdis wihane hääl ukse wahelt.

Seal seisis teine Mai, aga wananenud näo, kortsutatud kulmude ja tigeda pilguga.

„Taewake, kas minu Mai peaks ka wana poole niisuguse näo saama?" sähwis mõte sepa peaajust läbi. Üks pilk Maie silmi tegi talle selle mõtte lolluse kohe selgeks ja sundis teda Maie kätt salamahti suruma.

„Maria, ega sa kurt ei ole?" käratses Risti Krõõt paisuwa wihaga. „Kohe lase sepa käsi lahti ja tule tuppa! (Mai täitis esimest käsku, aga mitte hirmuga, waid wagusa naeratamisega). Ja sina, Willu, kuda julged sa enese häbemata nägu weel minu ees näidata? Alles tunaeila wihastasid sa mu surmani ära. Peenike Saksarättsepp Hadubrand Flittergold tuleb meid waatama, tingib Mariale kalli kaelarätiku, auustab meid kõiki oma lahke kõnega, otsekui oleksime meie tema wäärilised! Minu süda sulab nähes, kui palawasti ta Mariat armastab, kui õnnelikuks ta teda teha püüab. Seal tuled sina nagu kuri waim oma rumala ninaga wahele, hakkad auusat meest narrima ja pilkama ja peletad wiimaks isanda, kelle küünemusta wääriline sa ei ole, majast wälja."

„Kes teda käskis minna?" küsis sepp õlasid kergitades.

„Kas tema pidi ennast sinusugusest pilgata laskma?"

„Ega temagi suu kinni seotud olnud?"

„Pidi sinuga wist nägelema hakkama? Ta ütles õiglase uhkusega, et orjale muud wastust tarwis ei ole, kui piitsa."

„Seda ta ütles wist üsna tasakesti?" naeris sepp.

„Kahju, et ta minu käest piitsa ei tulnud küsima," lisas Priidu laisalt juurde.

„Wait!" kärgatas ema lõkendawal silmil. „See püsti pagan on sind waest tallekest juba nii ära rikkunud, et sa enam kuhugi ei kõlba. Sina tahad noor peremees olla ja aitad oma maja teotajat hirwitada? Tule Jumal appi!... Aga seda ma ütlen, et mina seda enam sallida ei taha. Ei taha, ega taha! Kas kuuled, Willu? Edespidi jää parem meile wõõraks tulemata! Sa saadad meid otsekohe hukatusesse. Meie kõige auusamad sõbrad peletad sa ära, Priidust teed sa joodiku ning hulguse ja Mariale pistad sa rumalad mõtted pähe ..."

„Pai ema, ole wait!" palus Mai punastades.

Aga Krõõt oli tõrelemise tuju sees, kus waigistamine otse niisama mõjub, kui kasetoht tules. Ta hakkas seppa weel waljemini hurjutama ja wälja tõrjuma. Waene Willu seisis pea norgus ja kahewahel.. Naesterahwa kisa teeb just kõige wahwamaid mehi kõige kergemini araks. Kergesti oleks wõinud nii juhtuda, et meie hiiglane wiimaks plehku oleks pannud, kui mitte Priidu õigel ajal peastjana ep oleks ilmunud. Priidu oli wiina-ankruga tuppa lipanud, seal kannu magusa marjawiinaga täitnud ja astus sellega nüüd ema ette:

„Joo, ema, aga nuusuta enne!... Ae, kas on hea?"

Krõõt oli komtuuri wõõrsis wõõra maa wiinasid tundma ja neist lugu pidama õppinud. Magus lõhn, mis ta ninasse puutus, jahutas tema wiha silmanähtawalt.

„Kust sa seda said?" küsis ta peaaegu lahke näoga.

„Joo enne, külap siis aru saad," wastas Priidu.

Krõõt wõttis lonksu, muigutas mokki, wõttis teise lonksu, naeratas, wõttis kolmandama ja kiitis wiina heaks.

„Niisugust wiina jääb Liiwi landmeister alles himustama," seletas Priidu tõsiselt ja jõi kannu tühjaks. „Niisugust wiina on terwel Liiwi maal ainult ühel mehel ja see on Liiwi maa kõige parem mees. Seal ta seisab, alandlikum kui sulane, ja ootab paremat tänu, kui ta seni meie käest on saanud."

„Nii head wiina ei ole sepal ilmasgi olnud," ütles Krõõt moka otsast, aga siisgi juba ilma tigeduseta.

„Nii head mitte, aga santi ei ole tal ka ialgi olnud," tõendas Priidu südame põhjast.

„Katsu nüüd asja!" pilkas Krõõt, kelle tuju ikka pahaks läks, kui ta nägi, et lapsed sepa eest seisiwad. „Kes ta wiinasid on palunud? Muud kui sind õpetab joodikuks. Tema suur wiinatundja! Kassi saba alla! Wa'a sepp pole ialgi wee ega wiina wahet tundnud, ega ole ka ta wiinad tea mis."

See oli kannatliku Willulegi liig.

„Minu wiinad ei ole tea mis?" hüüdis ta hakilise wihaga. „Mina ei tunne wee ja wiina wahet? Kas sa tead, Risti Krõõt, et sinu suu selle wäärt ei ole, mis sa praegu oled rüübanud! Päh, tema ütleb „tea mis"! Oh sa wiimane tont! Mina ei tunne wiina! Pagan wõtku, kui see wiin mitte kõige parem ei ole, mida Jumal on kaswada lasknud, siis ei pea ka keegi temast tilka enam saama! Priidu, too ankur wälja! Ma raiskan tühja wee maha, külap siis mäletate, mis magu ta oli. Too ankur siia, Priidu!"

Igawesti jääb tõeks, et naesterahwa mõtteid keegi surelik ette ei tea arwata. Armu ja karistust annawad nad silmanähtawalt mõne kõrgema wäe sunnil ja wanad Germanlased pidasiwad neid selle pärast õigusega peaaegu jumaliku auu sees. Kes oleks, näituse pärast, ette wõinud kuulutada, et Krõõta mõru nägu sepa turtsumise ja ähwardamise juures järk järgult mahedamaks pidi minema? Nähes, et sepp tõesti wihane oli ja et Priidu tema käsu täitmiseks tuppa tahtis minna, sasis Krõõt Priidu sabast kinni, wälgutas kelmlikult naeratawaid silmi sepa poole ja ütles lahkesti noomirwal healel:

„Sinul on kohe ikka tuli takus, Willu. Kas meesterahwas tohib n'a kärsitu olla? Ma naljatasin... Kuule, kas sul seda wiina weel palju on? On küll? Mai, mine pane mett ja leiba lauale! Ehk soendab sepp selga ja wõtab pisut hingepidet."

Krõõt kadus ukse taha ära ja Priidu ning Mai talutasiwad sepa pool wägise elutuppa. Perenaene ja wiina-ankur oliwad nagu tina tuhka kadunud. Noortele inimestele ei teinud see suuremat walu. Pea täitis nende rõõmus wadin ja naer terwet tuba. Kõigest oli näha, et need kolm inimeselooma isekeskis wäga suured sõbrad oliwad.

Küll oli Risti Krõõt katsunud ümberkaudsetest mõisadest ja Wiljandi linnast alamat Saksa sugu rahwast oma majasse meelitada ja oma lapsi nende noorema sooga sõbraks teha. „Hantwärgid" tuliwad ka wahel jõuka perenaese toitu maitsema ja seda ehk teist kinki kaasa wõtma, waatasiwad aga siisgi üle õla „wabade talupoegade" peale ega kutsunud neid ialgi oma juurde wõõraks. Priidu ja Mai oliwad sest ammugi aru saanud ja ei läinud omalt poolt kedagi taga ajama. Maiel oli noorte meeste seas palju kummardajaid, aga Saksa noorsandad liputasiwad üksi tema ilusa näo ees saba ja Eesti talupoisid roomasiwad tema wabaduse ja rikkuse ees kui ussikesed. Sepp Willu üksi armastas teda kui omasugust inimest ja kena, tarka tüdrukut. Kas Maieke seda nägi wõi mitte, on teadmata; teada on nii palju, et Mai igakord, kui sepp Risti talusse wõõraks tuli, oma ema meelest üleliiga elawaks ja wahel koguni ülekäte läks... Priidu silmas oli sepp kõige mõnusam mees temast tuntud maailmas; ta aeles päewade kaupa sepapajas pingi peal ja silmitses imestuse ja auupakkumisega, kuda töö sepa käte all jõudis; siis tuli arwa ka Priidule himu, tööd käsile wõtta, mida ta muidu kui surmarohtu wihkas ning põlgas. Sepal jälle oli, nagu öeldud, pool maailma sõpru täis, aga kellegi juurde ei tormanud ta nii määratumate sammudega, kui Risti talusse.

Kus inimesed õnnelikud on, seal ei armasta nad suurtest asjadest ega sügawast tarkusest kõneleda. Ka meie sõprade jutt oli sel puhul nii tühine, nende rõõm tõsise waataja silmas nii lapselik, et sest laiemalt rääkida ei maksa. Tühi jutt ja naer kestsiwad nii kaua, kuni perenaene jälle nende keskel ilmus. Krõõta silmad hiilgasiwad ilma nähtawa waimustuse põhjuseta ja ta keel käis pisut kangesti; tuju näis esiotsal kaunis hea olewat, läks aga kohe tusaseks, kui ta nägi, et sepp ja Mai nii teine teise ligidal istusiwad, et mitte kõige peenemgi Saksa rättsepp nende wahele ei oleks mahtunud.

„L—lõpetage ju oma hirnumist!" käratses perenaene. „Häbi sulle, Maria! Kohe mine waata, mis kuduja teeb!"

Mai tõusis sõnakuulelikult üles ja läks teise tuppa.

„Miks t'e ikka w'a maakeelt jahwatate?" taples perenaene edasi. „Oleks sest Willust wähemast niigi palju kasu, et mu lastele Saksa keelt õpetaks! T'e saate ju kõik t'ast aru, miks t'e siis ilmasgi ei räägi?"

„Ega meie Sakslased ole," urises Priidu.

„Sakslased ole!" osatas Krõõt. „Waata nokameest! Sina palju tead, mis sa oled! Kui sa Saksa keelt räägiksid, siis näeksiwad kõik kohe, et sa pärisori ei ole."

„Saksa maal on kõik pärisorjad — Sakslased," ütles sepp. Kahju küll, et ta seda ütles, sest nüüd oli Krõõtal põhjus käes, otsekohe tema kallale kippuda:

„Katsu mul suurt Saksa maa tundjat! Tahad wist uhkustada, et sa mööda Jumala maailma hulkumas oled käinud? Mis sa siis nüüd õige enesest arwad? Äh? Rumal ori sa oled ja seks sa jääd. Armust on sind natuke wallali lastud — nüüd tema suur ninamees! Waat' sulle! Oma silmigi ei tohiks sa meie kui wabade inimeste poole üles tõsta!"

„Kuule ema, ilma sinuta oli meil siin üsna mõnus istuda," ütles Priidu haigutades.

„Wait!" kärgatas ema. „Sina seisad alati tema eest, aga selle peale sa ei mõtle, et ta sinu kuri waim on. Ilma temata oleksid sina ammugi kõikide wiisakate noorsandate sõber ja Maria peene hantwärgi pruut. Mis ta siin waritseb? Mis sa meist tahad, sepp? Oled sa tõesti nii juhm, et sa Mariat omale loodad saada?"

„Olen ikka nii juhm," ütles sepp rahuliselt.

„No siis jää ka juhmiks!" kilkas Krõõt. „Sina närukael julged Saksa rättsepat pilgata? Kas sa tead ka, mis see tähendab: Saksa rättsepp? Temal pole muud waja, kui sinu peale kaewata, ja sind pandakse tulist rauda kandma ja poodakse wõllasse. Oma põlwede peal pead sa tema käest andeks paluma, et sa teda oled pahandanud."

„Oleks ta seda selge sõnaga nõudnud, eks ma siis wist ikka nõnda oleks teinud," naeratas sepp.

„Aga ta pani plagama," lisas Priidu juurde.

Krõõt oli nii wihane, et ta mõnel ajal oma osawat keeltgi ei saanud liigutada. Et aga wihane naesterahwas ikka midagi peab tegema, siis kahmas ta nurgast luua kätte, astus sellega otsekohe sepa ette, püüdis teda ühe pilguga elusalt ära põletada ja karjus, kui keelepaelad jälle lahti peasiwad, inetuma healega:

„Kasi siit wälja ja ära näita oma nägu enam siia!"

„Ära tule meest narrima," ütles sepp pahaselt ja lükkas luua warre, mis kardetawal wiisil tema nina all wibas, nii järsku kõrwale, et warss ja wihane naene õhu sisse ilusa rõnga kriipsutasiwad. Selle peale pani sepp kaapkübara pähe ja läks sõnalausumata wälja. Priidu tahtis ta järele lipata, aga ema ei lasknud teda uksest wälja. Warsti kuuldi õuest wärawa raksumist ja tagant toast tasast nuutsumist….

Hakkas juba pimedaks minema. Sepp Willu sammus tuntud teerada mööda kojupoole. Ta jalad ei tuletanud enam tiiwu meelde, waid liikusiwad raskelt ja laisalt. Küll wahtis ta jällegi enese ette maha, aga seekord ei otsinud ta tillukesi jälgesid, ega naeratanud, kui üks neist kogemata silma puutus.

Kümme minutit wõis ta sedawiisi kõndinud olla, kui ta enese selja tagant rutuliste ja kergete sammude krabinat kuulis. Ümber waadates nägi ta Maie tulewat.

„Willu!" hüüdis tüdruk nõrga healega ja wiiwitas sammu.

Sepp ei liikunud paigast.

Mai tuli ligemale, pikkamisi, kartlikult. Kui ta sepa ees seisis, nägi see poolpimedusesgi, et tüdrukul punaseks nutetud silmad oliwad.

„Mis su arus on, Mai, et sa nii hilja weel pimedasse metsa jooksed?" taples Willu käredasti.

„Tahtsin näha, kas sa wihane oled," wastas Mai aralt naeratades ja naesterahwaste wiisi järele mehe silmadest õiget otsust otsides.

„Olen jah wihane," turtsus Willu. „Ega ma koer ei ole, et mind malakaga uksest wälja aetakse.

„Ära pahanda, Willu," palus Mai. „Ega ema nii kuri ei ole, kui ta näitab. Waata, kui sa teine kord jälle tuled, siis on ta seda lahkem."

„Enam ma ei tule."

„Ei tule?"

„Mitte jalaga."

„Siis sa oled ikka tõesti wihane?"

„Olen jah."

„Kas minu peale ka?"

„Ei, sinu peale ei ole, aga... ma ei tea, kuda ma pean ütlema.. sa ei ole mulle praegu mitte nõnda armas, kui muidu. Waata, sa oled täiesti oma ema nägu ja see paneb mind mõtlema. Kui ma täna tema kurja nägu nägin ja ta alatumat mõnamist kuulasin, tuli mulle see kentsakas mõte, nagu oleksid sina ise see olnud, nagu wõiksid sina ka niisuguseks saada. Tont teid naisi teab! Ma ehmatasin isegi ära, nii et süda walutama hakkas. Praegugi walutab ja pea on kurwi mõtteid täis. Mina ei teadnud siiamaale mingisugust wahet ei Sakslaste ega Eestlaste wahele teha, aga teile laulab ema iga päew ette, et Sakslased üksi inimesed ja meiesugune paljas loom olewat; ehk mõjub see pikkamisi ka sinu ja Priidu peale ja teie hakkate mind ka alatumaks pidama."

„Sa ei armasta mind enam?" küsis Mai sureja healega.

„Ei ma tea isegi ütelda," kostis sepp mõttes.

„Noh, Jumalaga siis."

„Jumal kaasa."

Kumbgi ei tahtnud enne paigast liikuda.

Mõned silmapilgud wältas sügaw waikus. Mõlemad seisiwad nagu tarretanud ja wahtisiwad Jumal teab kuhu pimedasse metsa. Waikus läks koledaks, piinlikuks….

„Head ööd, Willu!”

„Head ööd, Maieke!”

Lumi krabises wäheke, nagu oleks keegi jalgu wahetanud. Sepa kehast käis wärin läbi. Lähemal silmapilgul surus ta sooja, tuksuwat keha oma rinna wasta ja kaks pehmet käewart punusiwad endid kui sitke ja sile madu tema kaela ümber....

Taewast kustus wiimane ehakuma ja paks pimedus kattis metsa, kui sepp Willu ja tema Maieke käsi käes Risti talu poole tagasi rändasiwad. Metsa sõrwal oli lahkumine.

„Et sa mind mu ema näo pärast mitte wihkama ei hakkaks, siis on parem, kui sa nii pea mitte meile ei tule,” ütles Mai, kümnet korda Jumalaga jättes.

„Aga kuda ma sind näha saan?” päris sepp murelikult.

„Eks mina siis pea ikka sinu juurde tulema,” wastas Mai õnnelikult naeratades.

Üheks silmapilguks sulasiwad mõlemad kujud nii täiesti kokku, et neid pimedas üheks kehaks wõis arwata. Siis lagunes must kogu jälle kahte jäkku, milledest suurem metsa wahele kadus, kuna wähem weel tema sammude kaugele ära kaduwat kõminat kuulama jäi.

4.

Priidu luusis harjunud wiisil mööda mõisasid ja külasid ümber. Ühel päewal juhtus ta suures Jõemäe külas olema, kus peremehed parajasti tähtsat koosolekut pidasiwad.

Waesed „mulgid” oliwad sel aastal lammaste sarnatsed, kelle seljast mitu nahka korraga tahetakse nülgida. Esimene nahk jäi taewa omaks, kes põllud rahe ja alalise wihma läbi ära rikkus; teise naha wõtsiwad mõisaomanikud, kolmandama Rooma kirik, neljandama rööwijad Leedolased. Wiimaks tuli Wiljandi komtuur ja nõudis wiiendamat nahka, põlluwilja kümnest, mida talupojad Tooma päewaks lossi pidiwad wedama. Arusaamata wiisil leidsiwad mõned külad siisgi weel wiiendama naha ja wiisiwad ta Wiljandisse. Nende hulgas, kellel midagi wiia ep olnud, oli Jõemäe küla. Ehk oleks siisgi mõni talumees aida põhjast weel peotäie leidnud ja sellegi elu ning terwise hoidmiseks ohwerdanud, aga seal juhtus parajasti Priidu külasse ilmuma, kes meeltele wägewa kõne pidas ja neile selgeks tegi, et wiit nahka kellegi lamba seljast ei wõeta. Mehed oliwad selle peale weo wedamata jätnud ja saadikud komtuuri juurde wabandamist paluma saatnud. Saadikud ei tulnud mitmel päewal tagasi; talupojad oliwad nende ja eneste pärast suures mures ja pidasiwad nõuu, mis peale hakata. Priidul ei olnud siin küll tegemist sugugi, aga ta kõneles siisgi südikalt kaasa.

„Mehed!” hõikas Priidu täie kõriga, „olete teie jänesed? Mikspärast on teie südamed argtust täis? Minge kutsuge komtuur ise siia, küll ta siis näeb, et teie oma puudusest tõtt olete rääkinud. Nuhelda tema teid ei wõi, selle tarwis elab weel õigus maailmas. Ülekohut ei tohi aga keegi inimene enesele teha lasta; kes ülekohut kannatab, teeb suuremat kahju kui see, kes ülekohut teeb. Mikspärast on Jumal igaühele käed loonud ja malakad lasknud kaswada? Tuldakse teie kallale, punnige wastu! Teid on ühes külas enam mehi, kui Wiljandi lossis mäge...”

„Aga mis meist pärast saab?” ütles üks wana mees wahele.

„Saagu, mis saab, aga teie olete siisgi näidanud, et t’e mehed olete. Wõõrad peawad aru saama, et nad meie rahwaga meie omal maal mängida ei tohi.”

Umbes selle sisuga kõneles Priidu weel mitu kõnet ja näha oli, et need kõned nooremate peale mõjuma hakkasiwad. Nad raputasiwed rusikaid ja tõstsiwad suurt kära.

„Peksta meie endid ei lase!” müristati mitmest küljest. Wanemad katsusiwad nooremaid waigistada, aga see tegi asja weel hullemaks. Müra läks nii suureks, et üks enam teise sõnast aru ei saanud.

Korraga astus kõrge kaswuga munk, kelle lähenemist keegi tähele ei pannud, käratsejate keskele ja hüüdis tugewa, sügawa healega selges Eesti keeles:

„Rahu kõigile!”

Kohkumise ja imestusega pöörasiwad kõikide näod endid pika munga poole, keda keegi ei tundnud, kelle wägew kuju ja uhke, tõsine nägu aga kõiki auupakkumisele sundisiwad. Mitmed tundsiwad ebausklikku hirmu ja lõiwad salamahti risti ette. Priidu, kellel kartus ja hirm tundmata asjad oliwad, astus munga ette ja wahtis teda pealaest kuni jalatallani, nagu mõnda kentsakat wõõra maa lindu.

„Armsad inimesed, hoidke endid õnnetuse eest!” rääkis munk, kui kõik wait olles ootama oliwad jäänud. „Mõtelge, mis teie teha tahate! Teie tahate üksipäini terwe Saksa ordu wastu hakata. Sellega näitate küll, et teie wahwad mehed olete, aga mõtlemata wahwus ei wõi muud kui kahju tuua. Sõjameeste wastu ei wõi teie palja kätega hakata, meeletuma katse eest aga saab teid kõiki tükkideks raiutama. Õige küll, et mees surma ei tohi karta, aga mõtelge, mis siis teie waestest naestest ja lastest peab saama?”

„Mis munk naestest ja lastest teab?” pilkas Priidu.

Munk waatas lahke näoga tema peale ja ütles tasemalt:

„Tõsi on, et mõned koerad poisikesed neist enam rääkida mõistawad, aga palja rääkimisega ep ole nad weel toidetud ja katetud ... Ärge mõtelge, mehed, et mina teid arale wägiwalla kannatamisele awada tahan. Ei koguni. Ma tuletan teile ainult meelde, et teie mitte üksi iseenestele ja oma peredele, waid terwele Eesti rahwale kahju teete, kui rüütlid ilma asjata ärritate. Teie põli on praegu küll raske, aga wõõrad isandad wõtawad kõige wähemast tõrkumisest põhja, oma iket weel raskemaks teha ja Eestlaste wastapanemise jõudu täiesti ära lämmatada. Parem on, kui segamata rahu läbi terwe rahwa jõud kosub ja siis igalpool ühe korraga tegewusele ärkab. Waat’, siis on aeg wahwa olla, siis maksab wara ja eluga mängida, sest mängu hind on wabadus ja õnnelik põli; siis on ka lootust, et mäng wõidurikkalt lõpeb, nagu hiljuti üks Saksa sugu rahwake, mis kõrgete mägede sees elab, on näidanud*).”

Munga silmad hiilgasiwad kentsakalt, kui ta neid sõnu kõneles. Mehed waatasiwad imestades waimuliku mehe peale, kellest aru ei wõinud saada, kas ta waigistaja wõi ässitaja oli. Keegi ei kostnud sõna. Walitsewas waikuses oli selgesti kabjade plaginat kuulda, mis ligemale näis tulewat. Warsti tuli ka metsa tuka tagant suur ratsaliste salk nähtawale Eesotsas sõitsiwad ordurüütlid, walged kuued seljas ja mustad ristid rinna peal; nende kannul raudriietega ehitatud sõjamehed ja sulased; odad ja paljad mõõgad wälkusiwad heledal päikese walgel.

Talupojad waatasiwad kahwatades üks teise otsa. Munga näo üle käis tõmmukas wari. Keegi ei julenud healt teha, aga mitmed piilusiwad kaitsewa metsa poole; neil näis himu olewat jooksu panna. Et aga keegi esimene ei tahtnud olla, siis jäiwad kõik paigale ja kogusiwad endid tihedasse hunnikusse. Wäesalk tuli kiirel sõidul ligemale ja piiras talupojad igast küljest sisse.

Wiljandi komtuur, halli habeme ja auusa moega wanamees, ütles walju häälega, aga wiletsas Eesti keeles, mida meie kordama ei hakka:

„Teie koerad julgete minu käskude ja ordu seaduste wastu hakata? Küll ma teile näitan! Teie ei taha enam kümnest anda? Oodake, küll ma teid õpetan! Kes on teid tõrkumisele ässitanud? Kes on teie ninamehed? Kohe tooge nad wälja!”

Talupojad seisiwad tummalt ja pead norgus. Kui küsimise peale wastust ei tulnud, käskis komtuur ühe ehmatanud näoga wanataadi teiste hulgast wälja kiskuda ja piinata, kuni ta eeswedajaid nimetaks. Aga waewalt sai wanataat esimest korda karjatada, kui juba Priidu komtuuri ette astus ja julgesti hüüdis: „Mina üksi olen süüalune!” Komtuur ei tundnud Priidut näo poolest, aga kena, sirge noormees näis ta meele järele olewat.

„Nii noor ja juba nii pahur?” ütles ta kaunis lahkesti. „Kas sa tead ka, et sa kui rahwa ässitaja surema pead?”

„Kui muidu läbi ei saa, eks siis wõi surra ka,” wastas Priidu oma laisal wiisil, „aga minu surmast ei tule teile suurt kasu. Palju kurjem ässitaja jab siisgi elama, kes teie kõwadest seadustest ialgi ei hooli. Kui teie tema siit ilmast ära kaotaksite, waat’ siis oleks isandatel ja orjadel rahu.”

„Kes see ässitaja on?” küsis komtuur.

„Waesus ja häda,” wastas Priidu.

„Ah, sa oled ise hea naljahammas,” naeratas komtuur. „Loodame, et sa meile enne surma lossi keldris weel palju nalja saad tegema. Siduge ta kinni!”

Sulased kippusiwad Priidu kallale.

„Kas lasete mind sõna lausumata ja kätt liigutamata kimbutada?” pööras Priidu ennast karistawal toonil talupoegade poole. Need tegiwad nukrad näod, jäiwad aga wakka.

Nüüd käskis komtuur talupoegade hulgast mõned, kes temale kõige tugewamad ja julgemad näisiwad olewat, wälja astuda ja eneste pealmised riided maha wõtta. Kui nad siis, kuni niuedeni paljad, wärisedes ja hambaid lõgistades talwise külma käes seisiwad, kõneles komtuur neile weel mõne õpetawa ja manitsewa sõna ja tuletas neile lõpeks meelde, et need, kes ennast mitte tõrkumata peksta ei lase, kuni paras mõõt täis, kui redud kõrwupidi puude külge pidiwad naelutatud ja nõnda edasi nuheldud saama. Naesed ja lapsed, kes kära peale meeste ümber kokku oliwad jooksnud, hakkasiwad seda kuuldes käsa rõngutama ja suure healega hulguma. Neid peletati majade sisse ja lubati neile, kes weel wäljas nägu näitawad, walusaid nutsu anda.

Enne kui nuhtlemine algas, astus pikk munk, keda ka Sakslastest keegi ei näinud tundwat ja kelle ligiolemisest keegi ei hoolinud, komtuuri ette ja ütles Saksa keeli:

„Teie teete ordule ja kõige wõõrastele kahju, kui Teie talupoegi asjata nuhtlemisega ärritate. Neil ei ole sugugi süüd, ega ole neid ka keegi ässitanud, waid ainult kibeda häda pärast on nad sel korral moona wedamisega wiibinud.”

„Nemad saawad tõrkumise pärast ja teistele hirmuks karistatud,” ütles komtuur pahaselt. „Puudust neil ei ole; see on kõik wale ja teie mungad õpetate

talupoegi waletama."

„Meie õpetame neile õiget usku ja auusaid elukombeid, aga teie teete neile ristiusu läilaks ja õpetate neile paganate roojust," hüüdis munk lõkendawa pilguga. „Teie tahate neist taltsaid koduloomi teha, aga käite ise nendega ümber kui metselajatega. Teie ei kaitse neid, kes iseennast kaitsta ei wõi, kellegi eest, waid rööwite neid ise paljaks ja nuhtlete neid, kui midagi enam rööwida ei ole."

Seletuseks nimetame siin, et ordurüütlite ja piiskoppide ning nende alla seatud kloostrite keskel ühtepuhku kas awalik sõda wõi salawaen wältas. Nad oliwad teine teise wõimu peale kadedad, kiskusiwad üks teise käest maid ära, tõstsiwad teine teise peale paawsti ja keisri ees raskeid kaebtusi ja pesiwad endid siis waledega ja suurte raha-ohwritega puhtaks. Üks wihawaenu põhjus oli see, et preestrid ja mungad rahwast wähegi õpetada ja harida püüdsiwad, kuna ordurüütlid ja nende wasallid käte ja jalgega rahwa targaks tegemise wastu seisiwad. Wägiwaldsed teod oliwad mõlemilt poolt igapäewased asjad; iseäranis oliwad rüütlid kui tugewamad alati walmis munkasid ja piiskoppide alamaid kimbutama. Sellepärast peame tundmata munga julguse üle imestama, kes üksipäini wägewa komtuuri wastu julges wälja astuda. Ette oli ära näha, et see heaga ei saa lõppema.

„Häbemata munk!" kärgatas komtuur wihaselt. „Küll ma sulle näitan, mis ordu ja rüütlite sõimamine maksab! Siduge ta kinni!"

Munk kahwatas ära; wist sai ta aru, et liig kaugele oli läinud. Ta lükkas kolm sulast, kes ta kallale tikkusiwad, ühe ainsama käe liigutamisega tagasi ja hüüdis ähwardawa healega:

„Komtuur! komtuur! Ärge kutsuge õnnetust enese ja terwe ordu kaela! Minu taga seisab Riia ertspiiskop ja püha isa ise."

„Ja kõige pealt su selg, mis su häbemata sõnade eest nüüd wastama peab," pilkas komtuur. „Ruttu, sulased!"

Munk lasi ennast pealt näha rahuliselt siduda. Kaks meest seati tema ja Priidu walwajateks, teised hakkasiwad tööle...

Wälja walitud süüaluseid pekseti kaua, wäga kaua. Kole ähwardus hirmutas õnnetumaid põgenemast; nad karjusiwad hirmsasti, kargasiwad wahel kõrgesse, tantsisiwad ühe jala pealt teise peale, heitsiwad lume peale kõhuli, tõusiwad jälle jalale ja rasked hoobid sadasiwad ikka edasi ning sünnitasiwad peenikest were wihma.

Meie meelest on niisugune nuhtlemine hirmus ja jälk, aga meie ei tohi oma tundmusi wanaaegsete inimeste käest nõuda. wanaaegsed nuhtlused oliwad kõik hirmus waljud, aga inimesed oliwad nendega nõnda ära harjunud, et keegi ei nurisenud. Selle pärast ei tohi meie ka mõtelda, nagu oleks komtuur ja tema seltsilised külma südamega ning werejanulised mehed olnud, sest et nad ilma mingisuguse liigutuseta teisi inimesi piinata lasiwad. Oma aja arwamise järele ei olnud nemad muud kui õiglased ja pealegi weel helded kohtumõistjad, kui süüaluste liikmed ja elu puutumata jätsiwad. Niisama wähe tohime nende talupoegade peale kaebtust tõsta, kes õnne waral nuhtlusest oliwad peasenud ja nüüd küll nukrate nägudega, aga mitte ilma salarõõmuta teiste walu waatasiwad.

Wäga kentsakalt mõjus see näitus Priidu peale, kes säherdust asja esimest korda nägi. Ta nägu oli lumiwalge ja krampidest wiltu kisutud, silmad pärani lahti ja ehmatust täis. Ajuti katsus ta tugewaid sidemeid katki kiskuda ja ajas käewarred nii kangesti pingale, et ta näost weripunaseks läks. Ka munk oli kahwatanud, aga pealt näha täiesti rahuline. Tasakesti kehitas ta ennast Priidu ligemale, kuni nende selja taha seotud käed kokku puutusiwad. Wahid ei pannud seda tähele, sest et nende silmad põnewusega nuhtluse paiga poole pöördud oliwad.

Wiimaks käskis komtuur peksmist lõpetada, kui peksetawad juba nõrkema hakkasiwad. Ta noomis weel kord kõiki talupoegi, et nad ässitajate sõna ei kuulaks ja weel selsamal päewal oma kohut täidaks, sest et järgmisel tõrkumise korral „tõsine nuhtlus" neid ootawat.

Komtuur ei saanud oma kõnet weel lõpetada, kui ta selja taga wali kära tõusis. See tuli sest, et Priidu arusaamata wiisil oma käed lahti saanud, nagu wälk kõrwal seiswa hobuse selga karanud ja metsa poole kihutanud oli. See sündis nii järsku ja ootamata, et wahid enne midagi teha ei märganud, kui Priidu juba puude wahele kadunud oli.

„Wõtke ta kinni!" müristas komtuur sulaste poole.

Kolm, neli meest kargasiwad hobuste selga ja kihutasiwad Priidu järele. Teistega tõttas komtuur naabri-küla poole, mille elanikkude üle niisamuti kohut pidi mõistetama. Munk sai ohelikuga kõige tugewama sõjamehe sadula külge seotud ja sel wiisil kaasa wõetud.

Nuheldud Jõemäe küla mehed pugesiwad waikselt igaüks oma urtsikusse, kus naeste hale hulgumine ja meeste wõimatu wandumine weel kaua kestis.

*) *Munk räägib siin Helweetsia rahwast, kes ennast 30 aastat enne meie jutu algamist Austrialaste raske ikke alt wabastasiwad ja oma priiust tugewa käega kaitsesiwad.*

5.

Sepp Willu oli parajasti oma kolme selliga kibedas töös, kui korraga üksik ratsaline tuhatnelja sepapajast mööda kihutas.

„Eks mul ole tore hobune?” karjus Priidu — sest tema see oli — ilma pidamata mööda lennates. „Ärge ütelge, et mind nägite! Rüütlid...”

Enam ei võinud tema sõnadest aru saada. Sepp raputas pead ja pomises midagi „hullust poisist” ja „sõgedatest tempudest”. Natuke hiljemalt jõudsiwad Priidu järele saadetud sulased sepapaja ette ja küsisiwad, kas siin põgenewat ratsalist pole nähtud. Seletuseks lisasiwad nad juurde, et põgeneja talupoegade ülesässitaja ja hobusewaras olla, keda nemad jälgede kaudu metsas taga ajanud, kuni jäljed suure tee peale ära lõppenud.

Sepp aimas pahu asju ja katsus nii palju kui võimalik sulaste aega raisata. Ta kuulas põhjalikult järele, mis süüd põgeneja teinud, mis nägu, kas habemega ja missuguse habemega, mis riides, missuguse hobuse seljas ja kui wana ta olnud. Kui ta arwas, et Priidu ju kaugele küll oli jõudnud ja hädalised sulased juba hoopis kärsitumaks läksiwad, tunnistas Willu wenitades, tema teada olla seda moodi mees mõne silmapilgu enne sulaste tulemist sepapajast mööda sõitnud ja kõrwalise tee peale pööranud, mis Puidu mõisa poole wiis. Et sepp häbematal wiisil luiskas ja sulastele teed näitas, mis Priidu teest nii palju kui wähe võimalik kõrwale käis, seda peame oma kangelase häbiks tõeks tunnistama.

„Miks sa seda kohe ei ütelnud?” turtsus üks sulane kurja näoga.

„Ega mina kõikide hulguste waht ei ole,” andis sepp külma werega wastuseks. „Minul on oma töö toimetada. On teile ametiks antud hobusewargaid wõrgutada, siis tehke ise silmad lahti ja wõtke jalad kuklasse.”

Petetud sulased ratsutasiwad kirudes näidatud teed mööda edasi.

„No ütle poissi!” pomises sepp mureliselt. „Tema pagana nahk warastab hobusid ja ässitab talupoegi mässamisele! Oh sina tüütis! Pagan teab, mis paha lugu sest weel wälja wõib tulla. Kahju, et ma ise enam Ristile kuulama ei wõi minna.”

Natukese aja pärast jõudsiwad komtuur ja tema salk sepapaja ette. Küla, mille üle nemad kohut mõistma läksiwad, oli siit pool penikoormat eemal, sellesama tee ääres. Komtuur ja sepp oliwad, nagu teame, head sõbrad, aga sõprus ei keelanud meie alatumat kangelast sugugi komtuuri suud ja silmi niisama täis waletamast, nagu ta sulastega oli teinud, kui tema käest küsiti, kas ta põgenewat Priidut näinud. Komtuur usaldas oma wangi, tundmata munga, kes ette wõetud toimetuse juures paljalt tüliks oleks olnud, sepa hoole alla. Wangi käed ja jalad saiwad uuesti ja wäga kõwasti kinni nööritud; et ta kellegile jalus ei oleks, wisati teda pimedasse kolakambrisse, mis sepapaja kõrwas oli.

Pärast koomtuuri ja tema seltsiliste äraminekut hakkasiwad sepp ja tema sellid jälle nii nobedasti tööle, et nad wangi, kes sugugi häält ei teinud, hoopis ära unustasiwad. Siis läksiwad nad sepa elumajasse lõunat wõtma. Elumaja seisis sepapajast mõnikümmend sammu eemal ja ei olnud wäljaspoolt muud kui paksudest palkidest ehitatud taluhoone, aga tema sees oli palju kallid ja haruldasi asju, mida sepp wõõralt maalt kaasa oli toonud. Seal oli kõiksugu sõjariistu ja jahinõuusid, kunstlikult nikerdatud kannusid ja peekrid, kastisid ja karbikesi. Laua peal auras seapraad, mida Prantsuse maalt kaasa wõetud kokk kõrge kunsti seaduste järele walmistanud; ei puudunud ka õlle- ega wiinakannud. Kõigist oli näha, et sepp hästi süüa ja juua armastas ja et ta wõõra maa jõukate kodanikkude eluwiisi omale oli pärinud.

Söömise ajal tuli sepale wangi pandud munk jälle meelde. Kohe wõttis ta ise laua pealt nii palju toitu ja jooki, et kolm meest küllalt oleksiwad saanud, ja läks wangi waatama. Sepapaja uksest sisse astudes põrkas ta kohkudes tagasi ja lasi kausi ning kannu puruks kukkuda.

Munga kõrge kuju seisis kesk sepapada; tugewad sidemed näisiwad ta käte ja jalgade küljest nagu ära sulanud olewat. Oma kohmetusest toibudes kahmas sepp kohe munga käewarrest kinni, et ta mitte põgenema ei peaseks.

„Mil wiisil oled sa oma käed ja jalad lahti saanud!” hüüdis sepp.

Munk wahtis talle pilgelikult naeratades otsekohe silmi ja ütles tasase healega:

„Ära keela mind põgenemast!”

„Kes kurjategijat põgeneda laseb?”

„Ma ei ole midagi kurja teinud.”

„Oled wist kogemata mõne kurjategija nägu ja tema asemel lõksu läinud, waene talleke,” pilkas sepp, kelle silmas, nagu enamasti kõikide auusate inimeste silmas, sidemed ikka ka süü tunnistused oliwad. „Ma olen säherdusi tapalambaid ju ennegi näinud. Kohe näita, kuhu sa nöörid wiskasid; minu sõlmesid ei pea sa mitte nii kergesti maha raputama.”

Sepp hakkas wangi, kelle käewarssa ta oma raudse rusikatega pigistas, kolakambri poole tagasi lükkama. Aga omaks ära rääkimata imestuseks ei suutnud ta munka mitte üht sammugi paigast liigutada ja peale selle sündis nüüd weel üks kentsakas lugu, mida sepp ilmasgi wõimalikuks ei oleks pidanud. Munk hakkas häkitselt sepa jämeda keha ümbert kinni ja surus teda nii kõwasti enese kaissu, et Willu kondid raksusiwad ja ta hing rindu kinni jäi. Sepa selg, mida weel keegi surelik ep olnud painutanud, waos looga moodi sissepoole, ta nõrkes ära, tundis ennast põlwili langewat ja sai alles siis hinge ja selge aru jälle kätte, kui ta munga põlwede wahel selili maas lamas ja munka tumeda, kurbliku healega kuulis ütlewat:

„Waata, nõnda on Eestlaste kõige paremad jõuud ikka isekeskis wõidelnud ja endid üksikult wõõrastest murda lasknud.”

„Oled sina Eesti mees?” küsis sepp sügawasti hinge tõmmates.

„Olen küll,” wastas munk.

„Miks sa seda enne ei ütelnud?”

„Meie oleme wõõraste läbi juba nõnda ära rikutud, et üks Eestlane teist enam uskuda ei wõi.”

„Mind wõib igaüks uskuda,” ütles sepp uhkesti. „Aga mungad on meistrid waletama. Kuda wõid sina Eestlane olla, kui sa munk oled?”

„Mina ei ole munk.”

„Kes sa siis oled?”

„Mina olen „Tasuja”!”

Oleks suur lõõts korraga ilusasti laulma ja tuhande-naelane alasi mööda sepapada kargama hakanud, sepp ei oleks seda kaugeltgi nõnda suureks imeks pannud, kui praegu kuuldud uudist. Ta ajas silmad pärani lahti ja tõusis istukille. Munk ei hoidnud teda enam kinni, waid seisis püsti ta ees.

„Sina oled...” kogeldas sepp.

„See mees, kelle ainus mõte on, wõõrast kurjust nuhelda ja oma rahwast wabaks teha,” wastas munk. „Mikspärast ei ole sa minu saadikuid kuulda wõtnud?”

Willu kargas jalale ja pakkus mungale kätt.

„Ära pane pahaks, kallis mees,” ütles ta pisut häbelikult. „Oleksid sa ise sel ajal siin olnud, kes teab, ehk ma siis oleksin teist juttu rääkinud. Sinu saadikuid pidasin ma hulgusteks ja lobisejataks, kes rahwale tühja ässitamisega üksi kahju teewad.”

„Minu saadikud oliwad ustawad mehed,” ütles munk natuke kibedasti naeratades, „aga ma arwan, et hea elu ja isandate sõprus sinu kõrwu mõne asja kohta tuimaks on teinud. Sina oled üks neist wähestest Eestlastest, kes oma orjapõlwega rahul wõiwad olla; kes teab, sa ehk ei hooligi sest, et seesama põlw teistele põrguks on?e

Sepp lõi silmad maha.

„Ma ei ole Sakslastest muud kui head näinud,” wastas ta kogeldades. „Mikspärast peaksin ma neid wihkama?”

„Sa ei peagi neid wihkama, aga sa pead oma rahwast nii palju armastama, et sa wõõraste wägiwalda temast ära pöörata aitad. Sakslased wõiwad paremad inimesed olla, kui meie, aga nendel ei ole õigust, meid oma loomadeks alandada, meid paljaks riisuda ja kõiki häid omadusi meie sees jalge alla tallata... Sepp Willu, ma olen sinust palju head kuulnud ja lootsin sinust suurt abi leidwat. Sakala maa on sinu sõpru täis, kes sinu sõna hea meelega kuuleksiwad. Kahju, et sina, kes sa wist wana Lembitu järeltulija oled, tema waimu enesele ei ole pärinud! Oleks lugu teisiti, siis wõksime loota, et ka wana Sakalaste waim jälle ärkaks ja wõõrast wägiwalda murda aitaks.”

Sepp raputas kahtlaselt pead:

„Kuda võib nüüdsel ajal võitu loota, kus ordu-rüütlite ja Daanlaste jõud palju suuremaks on kaswanud, kui ta meie rahwa esimese allaheitmise ajal oli? Meie üksi ei või ialgi kahe suure riigi wastu hakata.”

„Meie ei ole üksi, kui meie aga ühemeelelised oleme!” hüüdis munk wälkuwal silmil. „Meie pool on õigus, ühine püüdmine, ühisuse tugewus. Peale selle on Rootslased, Wenelased ja Leedolased walmis meile appi tulema. Ja kui sa arwad, et waenlased praegusel ajal tugewamad on kui enne, siis oled sa eksituses. Saksamaal on wana rüütlite ja ristisõitjate waim ammugi kadunud. Keiser ja paawst on üks teise weriwaenlased; nende waen, kodusõjad ja katk on riiki nõnda nõrgestanud, et ordurüütlid sealt abi ei või loota. Liiwi maal wältab alaline sõda ordu ja piiskoppide wahel, Wenelased ja Leedolased waritsewad rajade peal, rüütlid ise ja nende wasallid on prassijad ja hooplejad, kes ennast üksi rööwitud rikkuse ja palgatud sõjawägede abil jalal hoiawad. Kui meie kõik koos ja korraga nende peale langeme ja kõige pealt nende rikkuse käest ära wõtame, siis on nad nõrgemad kui lapsed. Daani kuningal ei ole meie maal enam mingisugust wõimust ega wäge; iga mõisnik on oma kuningas, aga nad ei hoia isekeskis kokku ega ole neil sõjawäge. Teiselt poolt on kõik Wiru, Harju, Lääne ja Saare maa mehed juba sõjale walmis; oleks Liiwi maa Eestlastega lugu niisama, siis ei kardaks meie midagi.”

Kuna munk kõneles, ei suutnud sepp silmi tema näost ära pöörata. Selle näo mehelik iludus, tuli, mis suurte ja sügawate silmade sees kuumas, tugewa ja siisgi pehme hääle kõla ning waimustatud sõnade tõke hakkasiwad sepa selget mõistust joobnustama. Ta hakkas aru saama, kuda see ainuke mees, kelle õiget nime ega saatusi keegi ei tundnud, kelle salanimi „Tasuja” aga igale Eesti kõrwale ammugi tuttaw oli, keda nõiaks, surnust tõusnud Kalewipojaks, pühaks Jüriks, libahundiks, wäärjumalaks Ukuks peeti ja kelle nime ebausklik rahwas häda ajal appi hüüdis — kuda see mees üksipäini terwet rahwast oma tahtmise järele juhtida ja werisele mässamisele ärritada wõis, ilma et keegi neist, kes teda tundsiwad, äraandjaks oleks saanud.

„Imeline mees!” ütles sepp raskesti hingates, kui munk waikis. „Mina ei ole ebausklik, aga sina wõiksid mind uskuma panna, et sa lihane inimene ei ole. Seni ei tundnud ma enesest tugewamat meest maailmas, aga sina oleksid mu peaaegu kui kassipoja ära kägistanud. Seni ei hoolinud ma suuremat ei omadest ega wõõrastest, waid elasin rahus ja mureta ühest päewast teise; aga sina wõiksid mind kergesti rahu põlgamisele ja otsekohe meeletuma mässamise sisse meelitada. Sa oled kui weerew kalju, mis tee peal kõik nõrgemad asjad kaasa kisub ehk puruks peksab, kuni ta ise kuristiku põhja kaob ... Ma ei wõi uskuda, et su ettewõtmine õnneks läheb, aga mul ei ole ka jõudu teda takistada. Tulgu mis tuleb! Ma tahan talupojad kokku kutsuda ja sinu nõuu nendele ette panna. Ma ei soowi neile õnnetust ega taha neid mässamisele ässitada; tehku nad ise, mis heaks arwawad.”

„Kus kohal tahad sa koosolekut pidada?” küsis munk.

Sepp jäi pisut mõtlema ja ütles siis:

„Pool tundi maad siit otse põhja poole on põlise metsa keskel lage koht wana Eestlaste kantsi waremetega. Seal on weel praegugi maaaluseid wõlwisid ja urkaid, kuhu kuulajate kõrw ei ulata. Sinna kutsun ma tunahomme õhtuks esiti ümberkaudsete külade wanemad kokku ja küsin nende käest, kas nad sinu nõuu tahawad wastu wõtta.”

„Ma tulen ise sinna,” ütles munk lühedalt.

„Parem oleks, kui sa kohe põgeneksid,” ütles sepp murelikult. „Ma tunnen Wiljandi komtuuri. Sind saab kangesti püütama ja näo ning kuju järele ei ole sind raske leida.”

„Mine silmapilguks õue!” käskis munk pilgelikult naeratades.

Sepp tegi, kuda kästud, ja kui ta siis jälle sepa-patta waatas, seisis halli habemega küürus wanamees kerjaja riides tema ees, kepp käes ja kott seljas. Sepp hüüdis tagasi põrgates:

„Ae, wanataat, kust sina siia sisse peasid?”

„Halastage, ristiinimesed, waese peale,” palus sant hädalise, lämmatatud healega.

„Kuhu munk kadus?”

„Ei mina waene ole kedagi näinud,” kähises wanamees ja hakkas nii kangesti köhima ja läkastama, et hale oli teda näha.

„Siin ma olen!” hüüdis munga heal pimedast kolakambrist.

Sepp tõttas sinna; aga ehk küll uks pärani lahti seisis, ei olnud kambris siisgi inimese hinge näha.

„Munk, ae munk, kus sa oled?”

„Siin!” kostis munga heal otse sepa nina all.

„Kus?”

„Maa põhjas!” kõmises heal sepa jalgade all.

Willu hakkas kahe käega peast kinni ja tõttas pimedast kambrist wälja päewawalgusele. Wana sant oli kadunud kui tina tuhka. Sügawast maa põhjast hüüdis kauge heal:

„Kas usud weel, et mind kerge püüda on?”

„Ei usu,” wastas sepp hambaid lõgistades.

„Siis Jumalaga tunahomseni!”

Sepp läks pead raputades elumajasse tagasi, aga ta sööma isu oli kadunud. Ta oli nii tõsine ja sõnadest waene, et sellid araks läksiwad.

Õhtu poole tuli komtuur oma salgaga jälle sepapajast mööda. Komtuur oli pahas tujus, sest selle küla mehed, keda ta karistada oli tahtnud, oliwad kudagi wiisi ähwardawast hädaohust haisu saanud ja pakku jooksnud. Kohtumõistjad riisusiwad selle eest küll kõik hooned tühjaks, aga komtuuri meel oli haigeks jäänud.

„Too munk wälja!” kärgitas ta sepa peale.

Sepp ei olnud niisuguse kõnewiisiga harjunud ja kortsutas kulmu, läks aga siisgi sõualausumata pimedasse kambrisse, kust ta warsti sõnumiga tagasi tuli, et munk ära kadunud olla. Komtuur läks näost nii punaseks, et näitas, nagu tahaks ta kohe tuld purtsama hakata. Ühe krapsuga kargas ta hobuse seljast maha ja tormas sulaste seltsis pimedasse kambrisse. Seal tuustisiwad nad kõik nurgad läbi, paniwad kõik kraamid kukerpalli lööma ja tahtsiwad terwe maja ümber lükata — aga munk jäi kadunuks.

„Kuhu oled sa munga pannud?” tikkus komtuur, käed rusikas, sepa kallale.

„Ega ta minu panna olnud,” wastas sepp pahas tujus. „T'e oma sulased wiskasiwad ta. sinna kongi, eks nad siis nüüd otsi teda sealt.”

„Kus su silmad oliwad? Miks sa ei walwanud paremini ta üle?” kärkis komtuur.

„Ega mina Teie wangide waht ei ole,” urises sepp.

Nüüd sündis Willuga täna juba teine lugu, mille sarnast ta enne unesgi ep olnud näinud. Komtuuri käewarss wilkus õhu sees ja siis laksus raske rusikahoop sepa tõmmuta pale peale. Nõrgema mehe oleks niisugune pauk wist maha sirutanud, aga sepp Willu ei liikunud paigast. Tema näost kadus wiimane weretilk ja pilk, mis ta wastase wihaselt põlewaid silmi trehwas, oli nii kohutaw, et komtuur sammu taganes ja käe mõõga külge panni. Selles ei wõinud kahklemist olla, et sepp teda ühe ainsama hoobiga maha oleks wõinud lüüa. Aga komtuuri õnneks oli sepp Willu pikaldase loomuga Eesti mees. Enne kui ta kätt sai liigutada, oli ta mitme keha läbi komtuurist lahutatud ja tema ümber wälkusiwad paljad mõõgad.

„Komtuur!” ütles sepp sügawa healega, „sina oled mulle esimest korda õpetanud, kuda kõrwalops maitseb; ära pane pahaks, kui ma sulle omal ajal head õpetuse hinda maksan.”

Komtuuri wiha oli antud kõrwalopsuga kustunud ja tal oli, õigust ütelda, wist pisut kahjugi, et ta oma elupeastjat ja head sõpra nii alatumal wiisil oli teotanud. Kui õige isand ei arwanud ta aga mitte heaks oma kahetsemist alama ees näidata; selle pärast tegi ta wäga kurja näo ja karjus hullemini kui enne:

„Sina koer julged meel ähwardada? Kas oled ära unustanud, kes sa oled? Waata, mis orjade hellitamisest tuleb! Ma wõtan su wara käest ära ja lasen su surnuks peksta .... kui tahan. Hoia ennast edespidi häbemataks minemast ja täna oma Loojat, kui sa seekord nii kerge nuhtlusega peased.”

Nende sõnadega läks komtuur ruttu wälja, wõib olla selle soowiga, et sepp enam midagi oma kahjuks ütelda ei saaks. Ta andis sulastele kõwa käsu ära karanud wangisid üles otsida, lubas kättesaajale head waewapalka anda ja sõitis ise rüütlite ja sõjameestega lossi tagasi.

Sepp katsus uuesti tööle hakata, wiskas aga warsti haambri niisuguse jõuga maha, et warss raksudes katkes ja raske haamber nagu pöörane mööda sepapada kargama hakkas. Willu jooksis metsa, tuikus kaua puude wahel ümber, langes wiimaks kummuli lume sisse, pigistas käed wastu silmi ja nuuksus kui nuheldud laps

6.

Teisel ega kolmandamal päewal ei wõtnud sepp tööd kättegi, waid hulkus külade kaudu ümber ja sosistas salamahti peremeestega. Kolmandama päewa õhtul leidis ta kodu tulles Maie sealt, kes teda juba hulga aega oli oodanud.

„Kus Priidu on?" oli sepa esimene küsimine pärast südamelikku teretamist.

„Wangis," wastas Mai surutud healega ja pisarad tuliwad talle silmi.

„Mis jutt see on?" hüüdis sepp kohkudes. Mai hakkas jutustama:

„Tunaeila õhta tuli Priidu ratsahobuse seljas koju, Meie küsimiste peale, kust ta hobuse saanud, wastas ta, et ta hobuse ühe hea sõbra käest laenanud olla. Ta oli ühtepuhku hobuse ümber, toitis ja tatsutas teda iga silmapilk ja nimetas teda oma kalliks elupeastjaks. Mina küsisin, mis see pidi tähendama ja ta rääkis mulle, et rüütlid teda mõne kelmistüki pärast taga kihutanud, aga mitte kätte ep olewat saanud. Eila hommiku sõitis ta hobuse seljas metsa ja tuli lõuna ajal jala tagasi, üteldes, rüütlid olla teda jälle taga ajanud ja oma peastmiseks olla tema hobuse edasi joosta lasknud ning ise puu otsa roninud.

Pisut hiljem olin mina parajasti üksipäini õue peal, kui aia taga kära tõusis ja walju healega wärawat lahti teha kästi. Mina tegin wärawa lahti ja nägin kahte uhke nägudega rüütelt ja mitu sulast, kõik ratsamehed. Wanem rüütel käskis kahte sulast hoowi ümber walwata, et keegi wälja ei peaseks. Minu käest küsis ta kareda healega, kas perenaine ja poeg kodu, ja kui mina selle peale kostsin, et ema kodu olewat, ronisiwad nemad hobuste seljast maha ja läksiwad tuppa. Noorem rüütel, kellel mõisniku riided seljas oliwad, jäi üksipäini õue peale, hakkas minu ümbert kinni, nimetas mind ilusaks lapseks ja küsis mu nime järele. Mina ei andnud talle wastust, waid katsusin ennast lahti rabeleda. Tema silmad hakkasiwad kentsakalt põlema, ta andis mulle kõiksugu meelitamise nimesid ja tahtis wägise muisu saada. Mina wõtsin wiimse jõuu kokku, kiskusin enese tema käte wahelt lahti ja jooksin tagumisest uksest maja sisse. Rüütel tahtis mu järele tulla, aga ma sain enne uksele riiwi ette lükata. Ma peitsin ennast wäikesesse, pimedasse salakambrisse ära, mis elutoa kõrwal seisab. Siin puutusin ma omaks ehmatuseks ühe inimesega kokku, kes mulle käe suu peale surus ja mind wait käskis olla. See oli Priidu, kes ennast sinnasamasse oli ära peitnud. Meie pidasime hinge kinni ja kuulatasime. Kõik, mis elutoas sai raäägitud ja tehtud, oli siin selgesti kuulda.

„Kes see on?" küsisin mina wana rüütli healt kuuldes.

„Wiljandi komtuur," sosistas Priidu.

Komtuur nimetas Priidut mässajaksja hobusewargaks ning käskis ema kohe ütelda, kuhu ta ennast peitnud. Ema wastas, et ta Priidut ammugi ei ole näinud. Komtuur usutas teda mitu korda ja kui paremat wastust ei tulnud, käskis ta terwe maja ja kõrwalised hooned läbi otsida. Meie kuulsime, kuda nad mööda tubasid ja pööningut kolasiwad ning asju loopisiwad, nõnda et mürin ja ragin taga oli. Mina wärisesin hirmu pärast, et mõni kogemata salaukse wõiks leida ja meie pelgupaika tungida. Õnneks ei läinud see kartus mitte täide. Kui kõik nurgad läbi oliwad tuustitud ja minu aru järele kõik asjad puruks peksetud, tuliwad sulased elutuppa tagasi ja ütlesiwad, et nad kedagi ei olewat leidnud. Komtuur hakkas uuesti ema usutama ja ähwardas maja põlema pista ning kõige elanikkudega tuhaks põletada lasta, kui ta Priidut kätte ei saaks. Ema palus ja meelitas, aga Priidu peidupaika ei andnud ta mitte teada. Siis käskis komtuur ema kinni siduda ja nii kauaks lossi kõige sügawamasse wangihauku wisata, kuni Priidu wälja tuleks. Waewalt hakati ema siduma, kui Priidu nagu tuul minu kõrwast kadus ja ühe silmapilguga komtuuri ees seisis, hüüdes: „Tehke minuga, mis tahate, aga jätke mu ema rahule!" Teda seoti kohe nii kõwasti kinni, et ta waeneke walu pärast hoigas. Ema langes komtuuri ette põlwili ja hakkas nutma ning paluma. Komtuur wastas kareda healega, et Priidu rahwast mässamisele ässitanud ja sellega surmanuhtlust ära teeninud olla. Ema kiljatas meeleäraheitmisega: „Halasta, halasta! Ta on ju su oma ...."

Wiimast sõna ei kuulnud ma enam, sest komtuur kärgatas selsamal silmapilgul sulaste peale: „Kasige kõik siit wälja!" Sulased läksiwad Priiduga uksest wälja. Siis ütles komtuur tasase, ähwardawa healega: „Sa pöörane naene, kas sa ära oled unustanud, et ma sind igawesti wait olla käskisin? Tahad sa ise wägise hukatust enese kaela kutsuda? ... Wait! Sinu poeg ei pea mitte surema, aga ilma nuhtluseta ei wõi ma teda ka mitte jätta. Sinule aga tõotan ma wande all, et sa elusalt ära põletatud saad, kui sa weel üks kord minu käsu wasta eksid."

Selle peale läks komtuur kannukseid kõristades wälja. Kui õue peal kõik jälle wakka oli jäänud, julgesin mina salakambrist wälja tulla. Imestusega nägin ma ema kaunis rahulise olewat. Ta hakkas koguni harjunud wiisil komtuuri ja Saksu kiitma ja ütles uhkusega, et nii kaua kui tema elab, keegi Priidusse ei tohi puutuda. Mina küsisin, mis komtuuri wiimsed, minule hoopis arusaamata sõnad olla tähendanud? Ema käskis mind wait olla ja ütles, see olewat saladus, mida ta mulle ja Priidule alles surmawoodi peal tahta ilmutada.

Õigust ütelda — ma ei tahagi seda saladust teada saada. Ma aiman, et see head asja ei tähenda. Mu süda walutab sees. Siiamaale elasime meie rikkumata rahu sees; nüüd hakkab wägiwald ja kurjus ka meie majasse tungima. Waene Priidu! Ja selle noore rüütli põlewad silmad! ... Oh Willuke, ma kardan, et meie loodetud õnnest midagi ei saa."

Sepp wõttis kurwastatud neiu oma käte wahele, surus teda tugewasti wasta rindu ja ütles julge healega:

„Ära mine araks, Maieke! Nii kaua kui minu käewarss sinu üle walwab, ei pea sa wägiwalda kartma. Aga tead sa, kes see... häbemata noor rüütel oli?"

„Ta nimetas komtuuri enese onuks."

„Oh sina koeranahk!" wihastas sepp. „See on siis Goswin Hernike, komtuuri wennapoeg ja Puidu mõisa noorsand. Waata wõrukaela! Isa surma peal haige, aga poeg käib ilusaid tüdrukuid norimas! Onu armu läbi on nad, endised Saksa maa sandid, siin mõisa ning maad kätte saanud ja teewad tänuks nüüd paha tükka. Noh, juhtugu ta mehike minu sõrmede wahele! Küll ma teda ..."

Siin tuli Willule kogemata tunaeilne kõrwalops meelde, mis ta südames ikka weel walusalt õhetas. Ta lasi pea norgu ja lisas tasasemalt juurde:

„Wõib olla, Maieke, et mina sinu kaitsejaks ei kõlbagi. Ma ise olen ennast teisest mehest lüüa lasknud ja tema nuhtlemata jätnud."

„Sina ennast lüüa lasknud?" hüüdis Mai nii meelitawa umbusaldusega, et Willu kohe kergitust tundis.

„Jah, minul oli tunaeila komtuuriga natuke nägelemist ja tema andis mulle mööda kõrwu. Mõne teise mehe oleksin ma niisuguse kingituse eest wist kohe maha löönud, aga temast tuli see mulle nii ootamata, et ma esimesel silmapilgul õiget arugi kätte ei saanud. Pärast sain küll aru kätte, aga mõtlesin: Olen ma ise su surma suust wälja kiskunud, siis ei pea sa minu käe läbi mitte surema. Aga andeks ei saa ta seda mitte ja nuhtlus wõib peagi tulla."

„Pai Willu," palus Mai, „ära tee enesele liig-julgusega kahju! Ma tean, et sa oma elust ei hooli, aga mõtle omas wihas selle peale, et siin ilmas üks hing elab, kelle elu sinu elu, kelle surm sinu surm on."

Ei ole maa peal seda meest, kes sarnatseid palweid hea meelega ei kuuleks. Ei ole ka sugugi imeks panna, et sepp täie suuga tõotas, ikka ja igas asjas kõige pealt oma Maie peale mõtelda, ja et ta neid tõotust hoopis üleliigsete surumiste ja suuandmistega kinnitas. Mai aga unustas üürikeseks ajaks kõik oma kurwastused ja aimamised ära ja jõi täiest õnnekarikast uut elu ning lootust enese sisse.

Pimedus oli juba käes, kui sepp, Mai ja sulane, kes Maie kaasa oli tulnud, Risti talu poole liikuma hakkasiwad. Talu lähedal lahkus Willu seltstlistest ja sammus kõrwale metsa sisse. Tal ei olnud mingisugust teerada jalge all, aga ta tundis metsa kui oma kümmet sõrme. Poole tunni pärast jõudis ta wäikese lagendiku peale, mis üksikult musta metsa wahel walgendas. Kuu oli tõusnud ja walas nõiduslikku, kahwatumat walgust maa peale wälja. Lagendiku keskel oliwad lumised künkad ja nende otsas mõned lagunenud müüri riismed näha. Riismete ja küngaste wahel liikusiwad mustad warjud. Ebauskliku rahwale oli see paik kole, sest siin oli enam inimeste luid leida kui mõne maha jäätud surnuaia peal.

Kui sepp waremete wahele astus, kogusiwad mustad warjud endid tema ümber. Ta tundis neid kõiki ja oli kõigile tuttaw. Oma wälja kurnatud kehade, õõnsate palede ja pealuude sisse wajunud silmadega oliwad nad ka ligidalt näha täiesti warjude nägu.

„Kas munk on siin?" küsis sepp.

Keegi ep olnud munka näinud.

„Munk, ae munk!" hüüdis sepp.

„Siin ma olen!” kõmises maaalune heal.

Talupojad kohkusiwad; sepp isegi lõi salamahti risti ette.

Pool lagunenud wõlwialuse hakatuses leekis korraga tulelont üles, mille punased kiired munga kõrget kuju walgustasiwad. Munk näitas käega, et tema järele pidi tuldama. Tükk aega sai maa alt läbi käidud. Ajuti oli tarwis käpuli heita ja kiwirüngaste üle roomata. Wiimaks lõppes wõlwialune laia ja kõrge ruumi sisse, mis inimeste pealuude ja kontidega täis külwatud oli. Õhk oli soe ja sumbunud; leekiw tulelont täitis teda pikkamisi kibeda suitsuga.

Munk pistis tulelondi müüri wahele; siis lasi ta kõiki koosolejaid hirmsa wandega wanduda, et nad ialgi kellegile üht sõna sest ei lausuks, mis siin pidi räägitama ja tehtama. Kui kõik, mõned julgesti, mõned mürisedes, oliwad wandunud, astus sepp munga ette ja ütles walju, aga siisgi pisut kõikuwa healega:

„Nüüd ütle sina selge sõnaga: Oled sa mõni waim ehk nõid, wõi oled sa meie kõigi sugune inimene?”

„Ma olen lihane inimene,” wastas munk wähekese naeratades.

„Wannu seda!”

„Ma wannun.”

„Aga kuda wõid sa teise inimese silma eest ära kaduda ja maa põhja waoda?”

„Ma ei wõi seda ega mingisugust muud imet teha, aga ma olen munkade ja wõõra maa tarkade käest mõndagi õppinud tegema, mis õpetamata inimeste meelest ime on. Ära nõua seletust, sest ma ei wõi seda praegu weel anda. Mõtle aga selle peale, et sellel, kes suuri asju ette wõtab, ka suuri abinõuusid waja on.”

Rääkija wiskas mungakuue seljast ja seisis sõjamehe riides imestawa talupoegade ees. Ta rääkis neile wägewaid sõnu, mis kui terawad mõõgad nende südametesse lõikasiwad, nende uinuwat waimu raudse käega unest üles raputasiwad. Ta sundis neid unustama, et nad ise pärisorjad, pärisorjade pojad ja lastelapsed oliwad, lasi neid oma wabade esiwanematega üheskoos mehiselt wõidelda ja pärast werist wõitu õnnelikku rahu maitsta. Siis jälle kukutas ta neid kõige sügawamasse orjuse ja wiletsuse põrgusse ja näitas neile, kuda sealt üks ainuke kitsas, raske ja hädaohtlik rada wälja wiis, tee kus iga sammu pärast pidi wõideldud, iga waks maad werega maksetud saama.

Imelik oli kõne mõju Willu peale. Tema weri hakkas kihama, ta hinges ärkasiwad mõtted ja tuhinad, mille sugusid tema kui kerge südame ja rahulise meelega elumaitseja weel ilmasgi ep olnud tundnud. Waimustusest wälkuwate silmadega hüüdis ta, kui munk lõpetas:

„Wii meid, kuhu tahad, sinuga läheme kas müürist läbi!”

Ka talupoegade hulgas oli sarnatseid hüüdmisi kuulda. Aga suurem osa oli kahewahel ning otsis head nõuu kõrwa tagant.

„Sõnad on head, aga sõnad ei tapa meest ega lõhu müüri,” ütles üks wanamees wenitades. „Sakstest meie jagu ei saa, olgu meil ka kümme kätt ja kolme karu ramm sees.”

Mitmed teised rääkisiwad niisama. Nii kaua kui „Tasuja” kõneles, oliwad wist kõik wahwadele tegudele walmis; nii pea kui nad aga silmad ja kõrwad temast pöörasiwad, asus kahtlemine ja hirm araks peksetud orjade südametesse.

Munk astus koosolijate keskele ja käskis neid tihedamalt enese ümber koguda.

„Palja jõuga on meil küll raske, Sakste ja Daanlaste wastu hakata,” ütles ta tasasema healega. „Peame kawaluse appi wõtma. Meil on ka hea nõuu juba leitud ja tuhanded on walmis teda täitma.”

Ta hakkas nüüd mässamise plaani seletama. Ühel seatud ööl, mida korraga igale poole pidi teada antama, pidiwad kõik Eestlased terwe wõõra soo oma lagedalt maalt ära kaotama, ennast seatud kohtade peale koguma ja ühise jõuga kindla lossidete ja linnade kallale tungima. Hirmus ja jälk oli see nõuu küll wäetimate magajate hukkamise pärast, aga meie ei tohi arwata, et teda mõttes Eestlased metsalisemad oliwad, kui wana haridusega rahwad Õhtu- ja Lõuna-Europas. Alles kuuskümmend aastat enne Eestlaste mässamist oli kõrgesti haritud Sizilia saare rahwas ühe ööga kõik Prantslased oma saare pealt sootumaks ära kaodanud ja ennast sel wiisil ühe löögiga wõõrast ikkest wabastanud. Ei ole ka kõige uuemgi aeg sarnastest kuritöödest puhas.

„Kas naesed ja lapsed peawad ka surema?” küsis sepp kulmu kortsutades.

„Minu tahtmine oleks, et nad peastetud saaksiwad,” wastas „Tasuja” nukralt, „aga ka nemadgi on rahwa wiha nii palju ärritada aidanud, et neile wähe armu loota on. Were walamine äratab ikka were janu.”

„Minu käsi ei pea neisse puutuma!” tõotas sepp kindlasti.

„Tasuja” surus ta kätt.

„Sa oled kallis mees, kellest ma suuri asju loodan,” ütles ta südamelikult. „Tee kõik, kuda ise heaks arwad. Mehed, wõtke tema sõna kuulda! Tema hooleks jätan ma Wiljandi rahwa äratamise. Aidake teda kõigest jõust, katsuge iga ustawat meest tööle walmistada, aga olge kawalad ja ettewaatlikud, et waenlane enneaegu märku ei saa. On paras aeg käes, siis saadan ma teile oma saadiku. Tahab keegi tagasi astuda, siis tehku ta seda keelamata, aga mõtelgu, et ta wait olemist on wandunud. Nüüd minge rahuga!”

Ükshaawal roomasiwad mehed jälle wõlwialusest läbi ja kadusiwad metsa. Kõige wiimaks seisiwad weel „Tasuja” ja sepp Willu üksipäini tühjade waremete wahel. Tulelont oli kustunud, kuu pilwete taha kadunud. Pimedus ja pühalik waikus walitsesiwad maa peal, kuna need kaks meest sõjakära ja werewalamist walmistasiwad. Kaua ei raatsinud nad üks teisest lahkuda, nagu oleksiwad aimanud, et siin ilmas üks teist enam näha ei saa.

Nad jätsiwad Jumalaga ja kõndisiwad siisgi weel hulga aega teine teise kõrwas. Wäikene saatuse wääratus — ja kergesti oleks wõinud sündida, et need mehed kui uue riigi alustajad käsi käes maailma ajaloost läbi oleksiwad kõndinud...

Wiimaks lahkus üks paremale, teine pahemate poole.

7.

„Mu süda walutab Priidu pärast,” ütles Mai ühel päewal ema wastu, kes rahulise näoga sukka kudus. „Sest on nüüd juba terwe nädal mööda läinud, kui teda ära wiidi, ja weel ei ole midagi temast kuulda olnud. Nad on teda wist kuhugile maaalusesse hauku wisanud ja lasewad ta nälga surra, nagu nad juba mitmega peawad teinud olema.”

„Ära räägi nii põlates rüütlitest,” noomis Krõõt. „Komtuur on auus mees ja tema on kindla sõnaga tõotanud, et Priidu elusse peab jääma. Saksad ei tee kellegile ülekohut, waid nuhtlewad selle järele, kuda keegi ära teeninud on.”

„Kas Priidu siis tõesti nii suur süüalune on, et teda õigusega surmata wõiks?”

„Priidul ei ole mingisugust süüd, waid kõik on selle pagana sepa süü,” pahandas Krõõt. „Tema on meie kiusajaks loodud. Ilma temata oleks Priidu ammugi Sakstega hea sõber ja ise Saksa mees olnud; ta põlgaks, nagu isandate õigus ja kohus, nüüd talupoegi nii palju, et ta nendega juttugi ei teeks, weel wähem neid tõrkumisele läheks ärritama. Seaduse järele peab rahwa ässitaja surema, aga mitte Priidu ei ole ässitaja, waid sepp. Kui Priidut mitte pea lahti ei lasta, lähen ma komtuuri juurde, ja ajan kõik süü sepa peale; ma räägin kõik ta häbemata sõnad ja pilkamised üles — eks m’e siis näe, kes wiimaks süüaluseks jääb.”

„Kas Priidu eest ei wõiks muidugi paluda, ilma et sepa peale kaebataks?” küsis Mai kartlikult. „Kaebamise läbi wõib komtuur uuesti wihale ärritatud saada, kuna ta muidu wist su palwet kuulda wõtaks.”

„Külap mina tean, mis mu palwe komtuuri ees maksab,” kiitles Krõõt, „aga sepa peale tahan ma ikka kaebtust tõsta. Tema kaotab meie õnne ära — kadugu ta siis ise ka! Rättsepa Flittergold’i on ta nii täiesti ära pahandanud, et see enam nägugi ei näita.”

„Jumalale tänu,” sosistas Mai.

„Sa oled weel noor, Maieke,” ütles Krõõt pisut kurwalt, „sa ei saa weel aru, mis su tasu wõi kahi on, ega hooli sest palju. Mina aga armastan sind ja selle pärast wihkan ma seppa, et ta sinu ja Priidu õnne wastane on. Ma soowin palawasti ja palun ööd ja päewad püha neitsit, et ta sind ja Priidut sest alatumast elust wälja aitaks, mille sees mina olen sündinud. See wõib aga üksi siis sündida, kui sa Saksa naeseks saad.”

„Kas see siis nõnda suur õnn on?”

„Suuremat õnne ei wõi sa siin ilmas kätte saada. Talupojale ei wõi sa minna, sest nemad on kõik pärisorjad ja sina ja su lapsed peaksiwad niisamuti pärisorjadeks saama. Aga kui nad wabadgi oleksiwad, ma ei raatsiks sind siisgi talupojale naeseks anda. Eestlasi ei paranda priius ega misgi asi. Nad on toored, kalgid ning karedad; kui keegi nende üle ei walitseks, siis sööksiwad nad üks teist ära. Naesterahwast ei mõista nemad lugu pidada, waid teewad temast teolooma. Sakste juures on aga naesterahwad kõrge auu sees. Neile on Jumal ise parema loomu pitseri näo peale waotanud: nad on näost ilusamad, kui teised inimesed, auusad, lahked ja helded...”

Siin jäi Krõõt korraga wait, sest toa uks läks lahti ja Priidu astus sisse. Ta riided oliwad narus, pea paljas, juuksed sassis, nägu kahwatanud kui surnul. Ilma et ta healt oleks teinud ehk ühe ainsama pilguga ema ja õe peale waadanud, läks ta laiskade sammudega toa tagumisesse nurka ja heitis kummuli sängi peale maha. Ema ja õde tõttasiwad ta juurde ja walasiwad kaks pange täit küsimisi ta kaela. Priidu tõrjus neid tummalt käe liigutamisega enesest eemale. Wiimaks tõusis ta järsku istukille, wahtis pärani silmil ema otsa, tegi kentsaka näo, mille peal walu ning meeleäraheitmine lugeda oliwad, ja ütles hoopis wõõra healega:

„Wawommuweeweäwawäwawu!”

Priidu näost oli selgesti näha, et ta nalja tujus ei olnud. Naesterahwad lõiwad ehmatades käed kokku.

„Mis sul wiga, pojuke?” hüüdis ema wärisedes, kuna Maiel nutt waraks oli. „Mis nad sinuga on teinud?”

„Wawommuweeweäwawäwawu!”

„Räägi selgesti!”

Wastuse asemele ajas Priidu suu laiali lahti ja tähendas sõrmega tema sisse. Nüüd alles tuli wälja, et Priidul enam keelt suus ei olnud! Ässitaja suust oli ässitamise tööriist ära kaodatud.

„Nad on sinu keele ära lõiganud!” kiljatasiwad naesterahwad ühest suust ja hakkasiwad suure healega nutma. Priidu nikutas walusa näoga pead ja heitis uuesti kummuli maha.

Sel päewal ei saanud Risti Krõõt enam mahti, rüütlite lahkust ning heldust kiita. Aga seekord ei olnud tal õigust nende kiitust wähendada. Jälle peame siin meelde tuletama, et wana aja seadusi meie aegsete kõrwa ei tohi seada. Rahwa ässitajate palk oli seaduse järele piinlik surm ja räägitawal ajal, kus orduriigis iga päew mässamist karta oli, tähendas see tõesti suurt heldust, kui kohtumõistja rahwa ässitajale, kelle süü selge oli, elu ning priiuse kinkis ja süüaluse wigastamisega leppis...

Kewade hakkas pikkamisi lähenema. Lund oli üksi metsades tükati leida, kuna lagedad kohad ammugi paljad oliwad. Risti talus, kus muidu karedal talwe ajalgi rahu ja rõõm oliwad walitsenud, ei pandud seekord kewade tulekut suuremat tähelegi. Siin oliwad inimesed nagu tasasemaks läinud. Sepa lõbusat jutuwestmist ja südant kergitawat naerumürinat ei olnud siin ammugi enam kuulda. Priidu oli sest saati, kui ta nägi, et tema keeletumat keelt keegi ei mõistnud, hoopis tummaks läinud. Ta ei luusinud enam külade kaudu ümber, sest ta häbenes ennast inimestele näidata; ainus koht, kus ta weel ajuti jala tõstis, oli Willu sepakoda. Muidu aelas ta enamasti päewade kaupa selili sängis ehk istus kusagil nurgas ja wahtis nukra näoga enese ette maha. Ka Mai oli alati tõsine ja sagedasti kurb; tema ainsamad rõõmsad silmapilgud oliwad need, kus ta salamahti sepa seltsis wiibis ning selle mehe suremata elurõõmu enese peale mõjuda lasi. Krõõt ootas pikisilmi rättsepa Flittergold'i tagasitulekut ja läks selle lootuse petmise pärast päew päewalt kärsitumaks. Teine meeleärrituse põhjus oli see, et komtuur teda oma kaebtusega sepa Willu peale ettegi ep olnud lasknud, waid talle selge sõnaga ütelda käskinud, et ta enese nägu enam lossi wärawa ees ei pidada näitama.

Ühel päewal läks Mai metsa olla külmalillesid otsima ja — ei tulnud enam tagasi. Kui ta äraolemine juba widewikuni oli kestnud, läks ema rahutumaks ning saatis Priidu sulastega otsima. Nad luusisiwad metsa risti ja põigiti läbi, ei leidnud aga Maie kusagilt. Kui nad asjata otsimisest wäsinult ja haigeks karjutud kõridega tagasi tuliwad, läks ema süda hoopis raskeks; ta hakkas rasket õnnetust aimama. Wiimne lootus oli weel see, et Mai üksipäini Willu juurde oli läinud ja sinna hiljaks jäänud. Krõõt teadis küll, et Mai ja sepp wahete wahel salamahti koos käisiwad ja oli selle üle wäga pahane; aga ta armastas tütart nii kangesti, et ta teda üleliigse waljusega kurwastada ei raatsinud. Ka oli sepp Willu Krõõta silmas nii toores ja põlgamise wäärt inimene, et Krõõt Maie armastust lapsikuks südame tuhinaks pidas, mis aegamööda iseenesest kaduma pidi. Nüüd aga käis häkitselt hirmus mõte Krõõta peast läbi, et sepp Maie wana Eestlaste pruugi järele rööwinud wõis olla.

Risti Krõõt tõttas kohe öö pimedusest hoolimata Priidu ja sulaste seltsis sepa juurde. Seppa ei olnud kodu; sulased ütlesiwad, et ta juba hommiku wara ei tea kuhu olewat läinud. Maie ei olnud keegi silmaga näinud. Krõõt tahtis nüüd sepa elumaja läbi otsima hakata, aga majapidaja ning sellid ei lubanud seda mitte. Krõõt jäi oma seltsilistega ukse taha ootama. Öö oli soe ja pime. Pehme tuul mühises puude latwades. Ajuti kuuldi metsast öökullide ja huntide hulgumist, mis nagu walus piste Krõõta südamest läbi käis. Oli Mai ehk metselajate roaks saanud?

Sulased jäiwad tukkuma. Priidu kõndis unega wõideldes sadat korda ümber maja. Krõõt üksi seisis liikumata ukse ees, kuulatas ärksa kõrwadega iga wäiksemat kõminat ja wahtis kangeks läinud silmadega pimeduse sisse. Südaöö oli ammugi möödas, kui sepa rasked sammud kuuldawale tuliwad ja ta pimedusest määratumal mõõdul suurendatud kuju puude warjust wälja liikus. Krõõt läks talle wastu, hakkas kahe käega julgesti sepa rinnust kinni, katsus teda koguni pisut raputada, mis kunagi korda ei läinud, ning ütles wihast ja walu pärast kähisewa healega:

„Sina rööwel, kuhu oled sa mu tütre pannud?”

„Risti Krõõt!” hüüdis sepp ilmatuma imestusega — sest ta oleks ennemast mõnda sajapealist lendawat madu wõi wanapaganat ennast oma ukse eest lootnud leida, kui seda naist.

„Jah, Risti Krõõt, kes sind, õelat rööwelt, enne lahti ei lase, kuni sa talle tütre tagasi oled andnud,” kähises õnnetu ema.

„Mis sa jampsid? Mis tütart sa minu käest tahad?” kogeldas sepp, imestusest ehmatuse sisse sattudes.

„Mul ei ole ju enam kui üks ainuke ja nüüd on seegi kadunud. Miks sa mind weel pilkad, kuri maim? Sa tead, kus ta on. Too ta wälja!”

„Ma ei ole Maie mõnel päewal näinud,” kostis Willu, õnnetust aimates, wärisewa healega.

Risti Krõõt sai aru, et wägiwald ja ähwardamine siin midagi ei aidanud ja hakkas selle pärast, nagu see naeste wiis on, korraga paluma:

„Pai kulla Willu, ära waewa õnnetuma ema südant. Sa oled wist Maria, nagu see talupoegade wana wiis on, omale pruudiks rööwinud. Ma annan sulle kõik hea meelega andeks, kui sa aga ütled, kus ta praegu on. Ara piina mind, kulla mees! Wõta, mis tahad, aga näita mulle üks ainuke kord mu tütrekese nägu!”

„Ma ei ole Maie näinud,” kordas sepp otsekui kinni nööritud kõriga.

Tema heale sees wärises nii tõsine ehmatus ja ahastus, et wiimaks Risti Krõõtgi, nii wisa kui ta oma umbusalduses oli, teda ilmasüütaks pidi arwama.

„Siis on kiskjad elajad mu tütre ära murdnud!” kiljatas waene ema ja nõrkes silmapilguks nii ära, et sepp teda oma kätega pidi jalal hoidma. Krõõt sai kohe oma nõrkusest jagu, käskis seppa tulelontisid muretseda ja tõttas siis uuesti metsa, tütre jälgesid otsima. Sepp oma sellidega läks kaasa. Kaheksa inimest, kõikidel tulelondid käes, luusisiwad metsa jälle risti ja põigiti läbi, ajuti üks teise ja kadunud tüdruku nime hõigates, seisatades, mõnda jälge uurides, pead raputades ja mureliku nägudega ikka jälle uuesti otsides. Metselajad põgenesiwad hirmuga nende eest, unised kaarnad ja wareksed kaebasiwad kraaksudes rahurikkumise üle. Koidupuna hakkas kumama, aga ei Risti Krõõt ega Willu ei tundnud wäsimust ega pannud tähelegi, et sellid ja sulased waewalt weel jalgu liigutada jäksasiwad ning wahel püsti jala peal magama jäiwad. Üks sulane oli koguni kere paksu põõsa warjul maha pannud; Krõõt leidis ta sealt ja andis talle põlewa tulelondiga niisuguse meeletuletuse, et magaja kohe püsti kargas, lendawate sädemete üle ehmatades jooksu pistis ja tagasi waatamata wähemast wiissada sammu nagu nool edasi lendas.

Tulelondid oliwad kustunud ja päike tõusmas, kui sepp Willu mürisewa healega kõiki enese juurde kutsus. Risti talu lähedal oli ta lumelapikese seest hobuste jäljed leidnud ja nende keskel inimese jala jälje, mille suurus ja näomood selgesti ta sünnitajat üles tunnistasiwad.

See oli Maie jälg!

Teisi tema sugusid ei olnud lume peal enam näha ja maapind oli sel kohal nii kõrge, kuiw ja kuuseokastega kaetud, et Maie kerged jalad tema peale jälgi ei wõinudgi jätta. Hobuste jälgedest wõis paiguti ka weel kuiwa maa peal aru saada. Lumelapike näis jälgede pööramise paik olewat, sest nad käisiwad siit edasi ja tagasi, ilma et Risti taluni oleksiwad ulatanud. Enne kui neid edasi hakati otsima, saatis Krõõt ühe sulase koju kuulama, kas Mai kogemata tagasi ei ole tulnud. Sulane tõi warsti sõnumi, et seal keegi Maie hingegi ep olnud näinud.

Risti Krõõt waatas wasta tahtmist abi otsides sepa peale.

„Nüüd on asi selge,” ütles Willu nukralt. „Mai on rööwlite kätte langenud ja rööwija ei ole wist keegi muu, kui mõni rüütel wõi mõisnik.”

„Siis elab ta ikka weel,” hüüdis Krõõt peaaegu rõõmsasti.

Üks sulane tuletas meelde, et ta hiljuti noort Saksa moodi ratsalist olla näinud, kes talu ümber sõitnud ja üle aia sisse luurinud.

„Ehk oli see koguni rättsepp Flittergold!” hüüdisKrõõt.

Aga sulase jutu järele oli wõõras ratsaline kõrge kaswu, uhke näo ja pika, pruuni „kihwadega" (moka-habemega) mees mõisniku riides olnud — märgid, mis lühikese, kidura ja tedretähelise rättsepa kohta sugugi ei tahtnud passida.

„Kas see ei olnud ehk seesama noorsand, kes komtuuri kaasas oli, kui Priidu ära wiidi?” küsis sepp.

„Waat’, waat’, nüüd tuleb meelde, kus ma ta nägu enne olin näinud,” wastas sulane terwe näoga naeratades. „Seesama pagan neh, just seesama, nagu ta on. Pergel teab, kuda inimese mälestus wahel nii segaseks läheb.”

„Siis ei ole keegi muu kui komtuuri wennapoeg, Goswin Hernike, Maie rööwija,” ütles sepp tumeda healega.

Krõõta näost ei wõinud aru saada, kas kuuldud uudis teda rõõmustas wõi kurwastas, aga ta tunnistas ennast nüüd alles surmani wäsinuks, jättis jälgede otsimise meeste hooleks ja tuikus koju.

Mehed hakkasiwad hobuste jälgesid taga ajama. Need käisiwad esiotsa Wiljandi poole ja pöörasiwad siis järsku pahemat kätt kõrwale, oliwad paiguti selgesti näha ja kadusiwad siis jälle nii täiesti ära, et kaua pidi järge otsitama. Jäljed lõppesiwad wiimaks suure tee peale ära; teinepool ei olnud neid enam kusagil leida. Sepp saatis kõik seltsilised siit koju ja kõndis üksipäini edasi Puidu mõisa poole. Tee peal kuulas ta talupoegade urtsikutes ja wastutulijate käest hoolega järele, kas keegi eila meest ja naist ühe hobuse seljas ei olnud näinud. Wastuseks raputati igalpool imestades ja naerdes päid.

„Nad on wist maantee peal tüki maad tagasi ja siis metsast läbi koju sõitnud,” mõtles sepp. „Aga miks nad sel korral nii ettewaatlikud oliwad?”

Ta oleks hea meelega kohe Puidu mõisa sisse ja ja noorsanda kallale tunginud, kui see wõimalik oleks olnud. Aga Puidu mõis oli, nagu muudgi mõisad sel kardetawal ajal, päris kindlus sügawa kraawi, kõrge müüride ja maha lastama wärawaga. Ilma kutsumata ega teatud asjata ei lastud kedagi sisse ja sepp pidi sel korral tühja kätega ümber pöörama.

8.

Terwest orduriigi kehast käis sel ajal otsekui hommikune wiluwärin läbi. Rõhutud rahwaste, Eestlaste, Lätlaste, Semgallide ja wana Preislaste sees ei olnud endise wabaduse mälestus mitte weel täiesti kustunud. Nad saiwad aru, et nad endid mõnest sajast mehest, kelle sees ammugi enam wana ristisõitjate kangelase-waim ei elanud, jalge alla tallata lasiwad. Nad hakkasiwad igas küljes päid tõstma ja salamahti mässamist walmistama. Küll oli rüütlitel palju rikkust, sõjawäge ja kõiki sõja abinõuusid, aga ka palju waenlasi. Pihkwa ja Nowgorodi Venelased, niisama ka Hansa linnade kaupmehed wihkasiwad neid kui kaubateede takistajaid ja ahneid sahkerdajaid; Leedo maa noored würstid, tark Olgerd ja wahwa Keistut, oliwad nendega alalises sõjas; paawstidgi, sel ajal Avignoni linnas Prantsuse maal elamas, ähwardasiwad ordut kiriku maade riisumise, piiskoppide wangistamise ja nende käskjalgade tapmise eest hoopis ära kaodata ja lasiwad endid üksi raskete rahaohwrite läbi lepitada. Niisuguse asjaseisu juures wõisiwad rõhutud rahwad küll mässamisest head õnne loota.

Aga ordurüütlitel oliwad terawad silmad ja kõrwad. Nii pea kui nad nägiwad, et talupoegade seas mõnes kohas liikumine tekkimas oli, tegiwad nad omad kindlad linnad ja lossid weel kindlamaks, suurendasiwad sõjawäge ja hirmutasiwad talupoegi sõjariistade kõlina ning raskete nuhtlustega. Nõnda saiwad Lätlaste, Semigallide ja Preislaste püüdmised juba sündides ära lämmatatud ja Liiwi maa Eestlastega ei olnud lugu palju teisem.

Nädal enne Jüripäewa tuli Eesti maalt saadik sepa Willu juurde ja kuulutas, et mässamine Jüripäewa ööl teatud wiisil pidi algama. Sepp raputas pead, sest ta tundis Wiljandi Eestlaste mõtteid, aga ta kutsus siisgi mehed wana kantsi waremetesse kokku ja pani neile saadiku nõudmised ette. Mõned, iseäranis nooremad, oliwad küll kohe nõuus, aga suurem hulk lõi kartma, teades, et Wiljandi loss sõjameestest kubises ja tugewad wäesalgad üle terwe maakonna laiali laotatud oliwad. Kütt kõneles ja manitses sepp, et nad parajat aega mööda ei laseks minna, kus kõik Eestlased esimest korda ühes nõuus oliwad ja ettewõtmisele wähegi kordaminemist wõis loota. Aga talupoegade julgus oli kadunud; nad jäiwad leigeks ja wõtsiwad wiimaks nõuuks, et sõjale küll ikka pidiwad walmis olema, aga enne ära ootama, kuda Eesti ja Saare maa wendade käsi saab käima.

Nõnda lõppes see koosolek; wõib olla, et tema otsusel meie maa ajaloo kohta suur tähendus on olnud. Sepp oleks hea meelega üksipäini „Tasuja" juurde tõtanud ning tema käsu all Daanlasi uhtuma hakanud. Aga tal oli enne üks kodune asi õiendada ja õigele Eesti mehele on tema kodused asjad igal ajal tähtsamad olnud, kui üleüldised.

Sepa kodune asi oli Maie peastmine.

Mai oli ikka weel kadunud, aga sepp teadis nüüd juba selgesti, et tema tuikene noore ja ilusa kulli küüsis oli. Willu oli nimelt üht Puidu mõisa sulast nii kaua oma kõige kallima wiinaga jootnud, kuni sulane oma peremehe saladuse wälja rääkis. Muidu ei arwanud mõisnikud ega ordurüütlid talutüdruku rööwimist mitte nii suureks asjaks, et tema salalhoidmisest palju oleksiwad hoolinud. Noor Hernike aga oli — sulase jutu järele — ilusat Maie nii kangesti armastama hakanud, et ta teda ennast kui oma silmamuna ja tema rööwimist kui mõnda surmanuhtluse wäärilist kurjategu kõikide eest warjul hoidis. Sepp Willu oli mitu korda katsunud mõisa sisse tungida, aga näis, kui oleks just teda kõige kangemini eemal hoida püütud. Teda ei lastud mingisuguse põhjuse all sisse. Ta oli öö ajal üle müüri katsunud ronida, aga wahid oliwad teda iga kord tagasi peletanud. Sala walu näris Willu südant; ta läks igapäew nukramaks ja luusis, wahel üksi, wahel Priidu seltsis, mõisa ümber, asjata lootes, et kogemata kaugeltgi Maie kallist nägu näha saaks.

Jüripäew läks mööda ja tema kannul tuliwad Eesti maalt koledad sõnumid. Talupojad oliwad ühe ööga peaaegu terwe Sakslaste ja Daanlaste soo lagedal maal ära häwitanud, mõisad maha põletanud ja endid suureks sõjawäeks ühendanud, mis Tallinna alla tõttas. Selle sõnumi peale tegiwad siin ja seal ka Liiwi maa Eestlased üksikuid mässamise katseid, milledest aga ordurüütlid kergesti jagu saiwad ja talupoegi nõnda ära hirmutada wõistsiwad, et need waewalt weel hingata ja salamahti õnnelikkumate kaaswendade poolt abi loota julgesiwad.

Sepp Willu mõtles ööd ja päewad Maie peastmise peale; mõtles peaaegu nii kangesti, et lolliks läks, aga ei saanud siisgi õigele otsale. Töö jättis ta täiesti sellide hooleks; naljasõna ei kuuldud enam ta suust; toit ei tahtnud talle maitsta ja wiina jõi ta üksi siis, kui kuri mõte teda waewas, et Mai teda enam ei armasta...

Ühel päewal läks sepp Priidu seltsis Wiljandisse ja tahtis pika tõrkumise järele esimest korda jälle komtuuri jutule saada; aga komtuuril oli praegusel murelisel ajal nii palju tegemist, et ta seppa enese ette ei lasknud. Õhtul istusiwad sepp ja Priidu ühes kõrtsis, kui ukse taga wankri mürinat kuuldi ja üks Puidu mõisa sulane, keda Willu tundis, sisse astus.

„Kas sina sõitsid ette?" küsis sepp.

„Sõitsin küll," wastas sulane uhkesti; „kahe hobusega sõidan."

„Miks n'a toredasti?"

„Puusärki wean linnast koju."

„Kelle puusärki?"

„Wana herra."

„Kas wanamees juba walmis?"

„Eila õhtu suri. Ole mees ja lase anda."

„Säh, joo. Kas puusärki wõib näha?"

„Mine wahi, kui tahad. Ilus asi, esimesest linna meistrist tehtud."

Sepp ja Priidu läksiwad õue. Suure kerega wanker, puusärk peal, seisis kõrtsi ees ulu all. Puusärk oli tõesti tore wärk, tugewast tammepuust wäga kunstlikult tehtud, hõbejalgadega ja ka muidu hõbedaga rohkesti ehitatud. Kaas oli naeltega kinni löödud, aga sepp tõstis ta ühe raksuga üles.

‚Miw wa weew?" hüüdis Priidu ehmatades. Sepp ei andnud wastust, waid mõõtis silmadega puusärgi pikkust, nikutas pead ja hakkas hoolega ümberringi luurima. Oli juba kaunis pime ja uulits inimestest tühi.

„Nüüd on nõuu leitud," ütles Willu tasakest:. „Säh, wõta raha, maksa kõrtsmikule ära, katsu sulast joomisega weel pisut kõrtsis kinni hoida ja meelita teda, et ta sind wankri otsa peal kuni Puidu mõisa ligidale kaasa wõtab. Seal peida ennast metsa sõrwal ära ja oota, kuni sa kolm korda warekse kraaksumist kuuled. Sina wasta niisama, küll m'e siis teine teist jälle leiame. Kui ma puusärgi sisse olen heitnud, siis pane kaas jälle kõwasti kinni."

Priidu andis omal kentsakal keelel sõbrale märku, et ta teda hulluks peab. Sepp oli Priidu kõnewiisiga nii ära harjunud, et ta igast sõnast aru sai; temaga ei häbenenud Priidu mitte rääkida, kuna ta muude inimeste seltsis tumm oli. Seekord aga ei näitnud sepp sõnagi mõistwat, ei sest, et Priidu tema mõistust segaseks pidas, ega sest, et Priidu ise puusärki pugeda nõudis. Sepp wahtis weel korra ettewaatlikult ümberringi, kas kusagil hullu tembu nägijaid ei oleks, ja ronis puusärgi sisse; tema õnneks oli surnud mõisnik üks neist kõige kehakamatest Westfalia hiiglastest olnud.

„Kas pead nüüd hästi meeles, mis ma ütlesin?" küsis sepp kaane alt.

Priidu nikutas nukralt pead.

„Siis waota kaas kinni."

Priidu lõikas oma kõige haledama näo, surus weel korra sõbra kätt ja — täitis käsku.

Kõrtsituppa astudes mürises ta kui haawaleht, aga meie wõime julgesti ütelda, et see wõrukael sugugi ei oleks wärisenud, kui teda ennast elusalt puusärki oleks pandud.

Üürikese aja pärast kuulis sepp Priidut ja pool joobnud sulast kõrtsitoast wälja tulewat. Sulane wandus tüki aega hobuseid ilma mingisuguse põhjuseta maa põhja, naeris suure healega selle üle, et Priidu otsekui tumm märkide läbi rääkis, hakkas siis seppa põhjama, kes warga moodi ära kadunud, ja lubas wiimaks toreda lahkusega Priidut wankri ääre peale istuda. Wanker hakkas mürisedes mööda auklist teed edasi kõikuma.

Tund aega kestis wankri põrin ja kõikumine. Sagedasti mõtles sepp kange tõukamise ajal, et nüüd wist wanker ümber, puusärk lahti ja terwe ettewõtmine luhta läheb. Oli tee pehme, liiwane ja liikus wanker tasakesti, siis oli sepal tundmine, nagu oleks ta täiesti surnud ja maha maetud; ta hing jäi rindu kinni ja weri soontes hakkas tarretama. Siis lõi sepp kätega wastu puusärgi seinu, õõrus rinda, tõmbas sügawalt hinge ja märkas, et weri ikka weel soojalt ja kiiresti soontes woolas, et ta elus inimene oli; südamesse asus jälle tugewuse tundmus ja julgus, mida surm isegi ei suutnud kohutada.

Kord jäi wanker seisma ja Willu kuulis tumedat praginat, nagu oleks mõnda rasket asja ahelatega üles tõmmatud. Wanker hakkas uuesti liikuma ja jäi warsti jälle seisma. Sepa wahwa süda hakkas kangesti tuksuma. Ta sai aru, et wanker Puidu mõisa õue peale oli jõudnud. Wõitlemise, wõib olla ka surma tund oli käes!

Willu kuulis sammude kõminat ja inimeste healesid, millede hulgas üks käsku andis, et puusärki suurde saali pidi kantama. Puusärk hakkas kerkima, waos aga kohe jälle raksatades tagasi.

„Tohoo pime, kui raske!" hüüdis keegi. „Ega ta ometigi tinast ole?"

„Selge tammepuu," seletas teine heal, „aga nad on talle hullupööra hõbedat peale ajanud, see'p ta nii raskeks teeb."

„Waata, kuhu nad kallist hõbedat loobiwad!" nurises kolmas.

„Wõtame kaane pealt ära, eks siis ole kergem kanda," andis neljas heal nõuu.

Mitmed käed hakkasiwad puusärgi kaane kallal krabistama. Sepa süda tuksus kuuldawalt. Juba hakkasiwad naelad järele andma. Sepp nägi prao wahelt tulelontide läiget. Ta südame tuksumine jäi korraga seisma...

„Mis t'e seal n'a kaua mängite?" käratses eemalt üks wali heal. „Kohe wõtke puusärk õlade peale ja kandke sisse!"

„Ta on kole raske; tahtsime kaane pealt ära wõtta," anti wankri ümbert wastuseks.

„0h teie laisad wareksed!" kärkis esimene heal. „Kus piits on? Küll ma te keresid kergitan! Nemad lurjused hakkawad herrade asju lahti kangutama! Tohoo pöörased!"

Weel selle kõne kestmise ajal sai puusärgi kaas ühe raksuga jälle kinni waotatud, puusärk kerkis uuesti, oleks jälle peaaegu wääratanud, liikus siis ähkiwate meeste õlade peal pikkamisi edasi, wist mõnest trepist üles, sest et sepa jalad tüki aega taewa poole näitasiwad, ja sai siis ühes kohas maha pandud, kus kandjate sammud kangesti kõmisesiwad. Sepp kuulis weel kandjate wandumist nähtud waewa üle ja nende sammude kaugele ära kaduwat kõla. Siis walitses puusärgi ümber haua waikus.

Sepp surus käepäkad puusärgi kaane wasta, kuulatas weel korra terawasti ja tõstis siis kaane pealmise otsa korraga üles; ta nägi ennast suures, wõlwitud saalis, kõrge aluse peal; üks ainuke lamp, mis ühes nurgas laest maha rippus, andis tumedat walgustust; inimesi ei olnud kusagil näha, aga ühes kohas oli seina tagant healte kõminat ja sammude kahinat kuulda. Mõtte kiirusega tõstis Willu puusärgi kaane täiesti üles, ronis maha, surus kaane jälle kinni ja jooksis kikiwarbul ühe ukse poole, mille taga hoopis waikne lugu näis olewat. Juba oli ta käe lingi külge pannud, kui ta silm teise seina peale langes, kus kõiksugu sõjariistad rippusiwad. Need meelitasiwad endist sõjameest niisuguse wäega eneste poole, et sepp suurest hädaohust hoolimata sinna jooksis ja raske rüütlimõõga seina pealt wõttis. Kahe, kolme määratuma sammuga kargas ta jälle tagasi ja oli juba ukse wahel, kui saali teises otsas uks kriiksus ja wali heal hüüdis:

„Kes seal on?"

Willu ei andnud enesele aega wastata ega pööranud peadgi ümber, waid lükkas ukse enese taga kinni ja libises kuulmata sammudega edasi. Ta oli pika ja pimeda wõlwialuse sisse sattunud. Kätt kaudu kobas ta õnne peale edasi. Pea komistas ta ühe asja üle ja leidis katsumise waral, et see kiwist trepi hakatus oli. Ta lippas trepist üles ja sattus ümmarguse ruumi sisse, kus üks kõrge ja kitsas aken nii palju walguse kuma andis, et ta kaht ust wõis näha, milledest üks palkoni peale, teine Jumal teab kuhu wiis. Wiimase ukse ette jäi sepp seisma ja piilus lukuhaugust läbi. Ukse taga oli pilkane pimedus, aga sepp arwas sealtpoolt kaugete healte kõminat kuulwat. Natukese aega oli ta kahewahel, kas õnne peale ust lahti teha ja, olgu kuhu tahes, sisse astuda, wõi ennast palkoni peale ära peita ja oodata. Ta oli kuulnud, et Puidu mõisas naesterahwaste elutoad teise korra peal olewat ja arwas, et wist ka Maie sealsamas warjul hoitakse. Kalli neiu läheduse aimamine tegi sepa ihaldust, teda näha, nii tungiwaks, et ta sugugi enam kannatada ei suutnud.

Uks läks kriuksudes lahti ja sepp astus kitsa ruumi sisse, kus muidu täiesti pime oli, aga kaugel ees pool nõrk, peenike walguse kiir paistis, mis ühest lukuhaugust näis tulewat. Sepp tõttas sinna, piilus haugust sisse, ei wõinud küll midagi näha, sest et wõti ees oli, kuulis aga nüüd selgesti naesterahwa rääkimist, mis aga weel kaugel näis olewat; sepa hing jäi kinni, sest ta arwas Maie healt ära tundwat.

Ettewaatlikult katsus ta ukse linki tõsta, aga ta südame ärritus oli nii kange ja põnewus nii suur, et ta oma liikmete üle enam õieti ei suutnud walitseda. Uks läks pisikese kriuksuga lahti ja sepp wahtis ilukambri sisse, mille seinad puunikerdustega ehitatud oliwad. Maalitud laes rippus klaasist lamp, mis wähe walgust andis. Taga seinas oli lahtine uks ja selle taga jälle walgustatud kamber. Seal oliwad kaks nägemata naesterahwast, kellest üks heale järele Mai pidi olema, teine teisega elawalt kõnelemas. Ühe silmapilguga oli Willu ukse enese taga kinni tõmmanud ja ennast suure ahju taha peitnud, mis ukse ligidal nurgas seisis.

„Kes seal on?" hüüdis tagumisest toast naesterahwa heal, mis sepale ka tuttaw kõlas; ta mõtles järele ja sai warsti aru kätte, et see keegi muu ei olnud, kui preili Adelheid Hernike, Wiljandi komtuuri wennatütar ja nüüdse Puidu mõisa omaniku õde.

„Kes seal tuli?" kordas preili Adelheid, kui esimese küsimise peale wastust ei tulnud.

Ühe silmapilgu walitses mõlemates tubades täieline waikus.

„Ma hakkan kartma," ütles Adelheid aralt. „Kas sa julged järele waadata, Maieke?"

Sepp kuulis kergete sammude kahinat.

„Siin ei ole inimese hinge ja uks on kinni," ütles Mai tagasi minnes.

„Aga ma kuulsin selgesti, kuda uks lahti läks ja jälle kinni sai pandud," hüüdis Adelheid imestades.

„Ka minule näis nõnda, aga wist on mõni muu kõmin meid eksitanud," kostis Mai.

„Arwad sa?"

„Mis siis muud, preili Adelheid?"

„Aga mina arwan, et uks siisgi lahti sai tehtud ja et see keegi muu ei olnud, kui kubjase tütar, kes igalpool luurimas ja kuulatamas käib, kus midagi räägitakse. Homme lasen ma temale hea nahatäie witsu anda."

„Pai preili, ma ei saa Teist aru."

„Kuda nii?"

„Teie olete muidu nii hea ja lahke, kui ingel; kuda wõib Teie süda siis lubada, et teist inimest peksetakse?"

„Jampsid sa, Maieke? Kas ori ilma witsata wõib elada? See on ju neile niisama tarwis kui igapäewane leib."

„Kes Teile seda on ütelnud?"

„Kõik inimesed."

„Pai preili, Teie olete minust targem ja Teil wõib õigus olla; siisgi palun ma südamest, et Teie kubjase tütre nuhtlemata jätaksite."

„Oh sina tuikese hing!" naeris Adelheid rõõmsasti. „Kes sinu palwete wastu wõib seista? Jäägu ta siis seekord weel karistamata, aga tulewal korral saab ta kahewõrra."

Adelheidi kõnewiis oli nii südamelik ja ilmasüüta, ta heal nii mahe ja magus, et keegi tema südame headuse pärast kahewahel ei wõinud olla. Kui tema mõtted mitte täiesti meieaegse noore neiu mõtted ei olnud, siis peame selles asjas jällegi mitte teda, waid tema aja waimu kohtu ette kutsuma.

„Meie jutt jäi pooleli," ütles Adelheid. „Minu wend loodab kindlasti, et sa teda ikka armastama hakkad."

„Ei hakka," wastas Mai tasaselt.

„Sa tead, Maieke, et mina sellega mitte rahul ei ole, et wend Goswin sind wägise siin kinni peab, aga mis wõin mina tema wastu parata? Tema ütleb, et ta ilma sinuta elada ei wõi ja tahab sind hiljem, kui ta Saksa maale läheb, oma prouaks wõtta. Siin ei ole see wõimalik, sest meie maa seadused ei luba mitte, et rüütlisugu Saksa mees Eesti sugust naese wõtab. Aga ma ei usugi, et sina tõesti Eesti tüdruk oled. Sul on nii peenikesed jooned ja nii õrn keha, et wähe sinu sarnatseid lossipreilisid on. Talutüdruk ei ole sa ihu ega hinge poolest. Sul on niisama auus meel ja uhke waim kui minulgi. Goswin ei wõi sulle mitte täiesti wasta meelt olla, aga sa ei taha seda mitte tunnistada. Ka mina wõiksin, kui mind kogemata peaks rööwitama, oma rööwijat küll armastada, aga ilmasgi ei saaks ta armast sõna minu suust kuulda... Aga sa ei lähe sugugi punaseks. On see wõimalik, et sa Goswini peale sugugi ei mõtle? Ometigi on maailmas nii ilusaid, tugewaid ja wiisakaid mehi wäga wähe. Mina olen terwel eluajal üht ainust meest näinud, kes mehelise iluduse

poolest mu wenna kõrwa wõiks astuda wõi koguni warju tema peale heita.”

„Wist mõni wõõra maa rüütel?” küsis Mai.

„Ei ole. Ta elab meie maakonnas.”

„Ma ei usu, et meie rüütlite ja mõisnikkude hulgast keegi Teie wenna üle wõiks käia,” ütles Mai julgesti.

Kuulaja Willu süda hakkas korraga walutama.

„See mees, kelle peale mina mõtlen, ei ole rüütel ega mõisnik,” seletas Adelheid pisut nukralt.

„Mis ta siis muidu wõib olla?”

„Ma ei tohi sulle enam ütelda, kui et ta kõige kenam ja kangem mees meie maal on.”

„Kõige kenam ja kangem?” küsis Mai pisut kahtlaselt ja pilgelikult.

„Kõige kenam ja kangem,” kordas Adelheid kindla usuga. „Ma olen teda ainult mööda minnes mõnikord näinud, aga ma ei saa teda oma meelest kaodata. Ma ei tohi tema peale mõtelda ja pööran ikka silmad kõrwale, kui mööda sõites teda kogemata näen, aga ta kuju jääb ikka mu silmade ette.”

„Kas ta siis suure maantee ääres elab?” küsis Mai aralt.

„Ta ei ela meist kaugel... Aga miks su paled nii kahwatumad ja silmad hirmu täis on?”

„Ma arwasin eestoas kahinat kuulwat,” kogeldas Mai.

„Kas sa nii kartlik oled? Pole seal midagi... Kuule, Maieke, selle eest et mina sulle oma patud olen pihtinud, pead sa mulle nüüd ütlema, keda sina armastad.”

„Ei kedagi.”...

„Aga miks su paled punaseks lähewad? Ära tühja salga. Kardad sa, et ma seda wennale räägin ja sellega sinu armsale õnnetust walmistan? Tühi kartus. Kas tahad, ma ütlen sulle tükk tükilt, mis nägu see mees on, keda sa armastad? Kuus jalga pikk — jah? Kollased, käharad juuksed, lai, walge otsaesine, nägu joonis ja jumekas, silmad sinised, alati elurõõmu ja kelmust täis, nina peenike, suu wäike ja pehme, nagu naesterahwal, habe tihe ja tõmmukam kui juuksed, keha ilmatu suur ja lai, aga siisgi kena kui kiwist raiutud kangelase kuju, iga soon rammust paisumas, käed ja jalad häbemata suured ja tugewad... Ühe sõnaga — sa armastad seppa Willutl”

Tagumisest toast oli kerget praginat kuulda, nagu oleks keegi pisukesi klaasist asju maha wisanud.

„Oh õnnetust, tops täiesti puru ja kõik pärlid maas!” kurtis Mai.

„Lase olla!” hüüdis Adelheid. „Ära kummarda, näita mulle oma nägu!”

„Oot’, oot’, ma korjan pärlid maast üles...”

Sepp kuulis tasast rabelemist ja Adelheidi naeru, aga see naer ei olnud mitte täiesti loomulik ega rõõmus. Rabelemise müdin lõppes warsi.

„Mis ma sest salgan?” ütles Mai uhke rahuga. „Jah, mina armastan seppa Willut, ja mitte üksi tema tugewuse ja iluduse pärast. Teie olete tema wäljaspidist nägu hoolega silmitsenud ja arwate teda tundwat? Teie ei tunne teda mitte, sest et Teie tema südant ei tunne. Mina aga tean, et ta mitte üksi wäljaspidise iluduse poolest kõigist rüütlitest üle ei käi, waid et ta kõige auusam, wahwam ja mõnusam mees maa peal on. Kes kord tema kuldse südame sisse on waadanud, see ei wõi teist meest enam ilma peal armastada.”

„Aga ta ei ole weel kordagi sind peasta katsunud,” ütles Adelheid pisut pilgelikult.

„See näitab üksi, et ta minu olemise paika weel ei tea. Jumal andku, et ta seda ialgi teada ei saaks!”

„Kuda nii?”

„Ta ei jääks enne rahule, kuni ta mind peastaks, ehk ise surma leiaks.”

„Minule on julged mehed meele pärast. Ma tahaksin hea meelega näha, kas sinu sepal nii palju julgust on, et siia sisse tungiks ja sinu otsekui lõukoera suust wälja kisuks.”

„Mina ei soowi seda mitte, sest ma armastan teda pisut enam kui... Teie!”

„Tasa, tasa, Jumala pärast!” sosistas Adelheid kohkunud healega. „Ma kuulen kedagi tulewat.”

Tõesti astus üks inimene eestoas uksest sisse. Sepp surus ennast sügawamasse ahju taha. Tulija oli üks orjatüdruk ja kuulutas, et wanaherra puusärki panemine kohe pidi algama; noorherra lasewat selle pärast ka preilid alla paluda. Paar minutit ei olnud muud kuulda, kui kergete sammude ja naesterahwa riiete kahinat. Wist kohendas preili Adelheid oma ülikonda ja pani ehteid juurde.

Warsti tuli weel keegi raskemate sammudega uksest sisse ja läks tagumise kambrisse. Sepp kuulis noort mõisaherrad ütlewat:

Kas weel ei ole walmis, õeke? Pole suuremat ehitamist tarwis, sest wõõraid on wähe ja noori sugugi.”

Selle peale oli preili Adelheid kohe walmis ja läks tüdrukuga ühes wälja. Goswin ja Mai jäiwad üksi. Sepp pigistas hambad kokku.

„Waata Mai, mis sa minuga oled teinud,” ütles Goswin etteheitwalt. „Ma ei ole kuri inimene ega külma südamega, aga praegu pandakse mu isa puusärki ja mina ei ole weel pisarat silma saanud ega oma õnnetuse peale mõtelnudgi. Sa oled mind ära nõidnud, nii et ma unesgi muud ei näe kui sind üksi. Miks sa waewad mind nii armutumalt?”

Mai ei kostnud midagi.

„Ole mu wastu wähegi lahke ja sõbralik, siis tahan ma su kõige alam sulane olla,” rääkis Goswin edasi. „Kässi, mis tahad, ja kõik saab kiiresti täidetud. Sa pead alati siidis ja sammetis käima, kõige paremad hobused peawad su õrna keha kandma ja kõige uhkemad rüütlid su ees kummardama... Kallis Maieke, ühe ainsama muisu eest ...”

„Jätke mind rahule!” karjatas Mai.

„Ma ei wõi sind rahule jätta!” hüüdis Goswin tuhinaga. „Sa ei pease ialgi minu käest, niisama wähe kui mina sinu paelust peasen. Ütle, kas tahad mu naene olla? Kas tahad? Ütle midagi, olgu see mis on!”

„Laske mind koju minna!”

„Ma ei wõi, Maieke, ei wõi, ei wõi. Waata peeglis enese näo peale ja ütle siis ise, kas keegi mees niisugust warandust oma tahtmisega käest ära wõib anda? Kui sina mind ei taha, siis ei pea sa ka kellegi teise mehe omaks saama. Oh Maieke, küll oled sa ütlemata ilus! Ma wõiksin sind igawesti nuusutada ja kaisutada...”

Kuulmise järele näis, nagu tahaks ettewõtlik noormees tähendatud igawiku hakatust teha, aga Mai tõukas teda kõigest jõust tagasi ja enne kui armukange rüütel uuesti tormi sai jooksta, langes raudhaambri raskune rusikas ta pealae peale ja sirutas tema uimaselt põrandale maha.

„Kas tahad kaasa tulla?” küsis sepp Willu.

„Tahan,” kostis Mai.

„Ega siin kusagil salaust ei ole, mille läbi wõiks põgeneda?”

„Ei ole.”

„Siis lähme, kuhu juhtub!”

Sepp tõstis Maie kui wäetima lapse pahema käega üles, wõttis mõõga paremasse peosse ja tõttas wälja palkoni peale. Paar sülda madalamalt käis õuemüür läbi. Allahüppamine oli kardetaw. Kui hüppaja müüri peal jalgu ei murdnud, siis wõis ta kukkumise korral müüri taga seda kergemini kaela murda.

„Kas julged eluga mängida?” sosistas sepp alla poole näidates.

„Ilma sinuta ei taha ma elada,” wastas Mai tasakesti.

Sepp surus neiu kõwasti enese külge, ronis palkoni ääre peale, seadis ennast istukile ja hüppas alla. Ta jalad saiwad hirmsasti ära põrutatud, aga ta jäi õnnelikult müüri peale seisma.

„Hohoo, kes seal on?” hüüdis kellegi heal pimedusest ja müüri peal tuli rutuliste sammude kõmin ligemale. See oli wist müüri peal walwaja ööwaht. Õue peal hakkasiwad koerad haukuma. Sepp hüppas müüri pealt maha ja seisis nüüd sügawa kraawi ees, mille põhjas wesi tumedasti läikis. Sealt pidi läbi mindama. Willu jooksis kraawi kallast mööda alla ja astus julgesti wee sisse; põhi oli pehme ja läks ruttu sügawamaks. Wesi ulatas Willule juba

kaenla alla ja ta walmistas ennast ujumisele, kui põhi jälle tõusma hakkas. Käimine sügawa põhjamuda sees wõttis palju aega. Mõisa õue peal oli juba wali kära tõusnud, kui põgenejad teise kaldale jõudsiwad. Sepp jooksis üle lageda wälja otsekohe metsa poole. Esimeste puude wahel jäi ta silmapilguks seisatama ja kraaksus kolm korda kui wares. Niisamasugune heal wastas üsna ligidalt. Warsi ragisesiwad kuiwad oksad kellegi jalgade all ja Priidu kuju ilmus kui keeletu tont põõsaste tagant.

„Pane mind nüüd maha!" sosistas Mai.

„Ei, nüüd on rutt taga." wastas sepp ja hakkas hiiglase sammudega pimeda metsa sisse jooksma.

Waene Priidu! Niisugust jooksu ei olnud ta weel eluajal katsunud. Tal ei olnud muud midagi kanda kui tubli wemmal, aga ta jõudis suure waewaga sepa järele, kelle sammusid kallis koorm mitte ei raskendanud, waid tiiwustas!

9.

Põgenejad võisiwad umbes kümme minutit jooksnud olla, kui sepp tähele pani, et Priidut enam tema kannul ei olnud.

„Priidu, ae Priidu!” hõikas sepp seisma jäädes ja tagasi waadates.

Kaugelt wastas walus hoigamine; sinna tõtates leidis Willu, et Priidu ennast puu najale toetas ja külgesid õõrus. Ta lõõtsutas nii kangesti, et waewalt healt sai teha. Aga ta segaseid sõnu ei olnud wajagi; oli muidugi näha, et Priidu hirmus wäsinud ja walusatest pistetest waewatud oli. Sõnadest wõis weel nii palju aru saada, et ta teisi edasi kihutas ja ise maha soowis jääda.

Sepp oli kahewahel; Mai aga ütles kindla sõnaga, et ta wenda üksi pool surnult tagaajajate ja metselajate kätte ei jäta. Teatud asi, et naesterahwad seal julgemad on kui lõwid, kus nende südame heldus ja kaastundmine äratatud saab. Olgu nende abist siis kasu wõi kahju, olgu see hea wõi paha, mis nende ärganud tundmine neid tegema ajab — tehtud saab see ikka.

Pidi siis Maie soowi järele oodatud saama, kuni Priidu jälle edasi wõiks astuda. Willu pani nüüd alles Maie maha; ta läks otsima ja leidis hea peidupaiga kõrge ja paksu rägastiku keskel, kuhu ühe ainsama, kitsa augu läbi wõis sisse peaseda. Sinna istusiwad Mai ja Priidu maha, kuna sepp rägastiku suu ees walwas. Metsas mühas wali tuul. Ta käristas paksu pilwerünga, mis seni taewast oli katnud, aegamööda lõhki ja puhastas kuu kahwatuma kiirtele teed. Walgus tungis uudishimuliselt põgenejate urkasse, pani mändade okkad nõiduslikult läikima ja külwas metsa kohutawaid warjusid täis.

Korraga arwas Willu kaugelt kuiwa ja lühikest koera haukumist kuulnud olewat. Ta kuulatas terawasti ja sai aru, et haukumine Puidu mõisa poolt ligemale tuli. Sepa nahast käis külm wärin läbi. Mai ja Priidu oliwad tema selja taha astunud. Kõik kolm wahtisiwad tumma kohkumisega üks teise otsa; kõik kolm oliwad aru saanud, mis see tähendas: neid aeti jahikoertega taga!

„Nüüd ei maksa enam põgeneda,” ütles sepp. „On koerad tõesti meie jälgil, siis ei pease meie nende käest. Ei ole lugu mitte nii, siis oleme siin hästi peidetud ja wõime loota, et tagaajajad meist mööda lähemad. Peaksiwad nad meid siisgi leidma, siis tahan mina mõõgaga urgastiku suud kaitsta; mujalt küljest ei pease keegi siia sisse. Teie olge wagusad ja ärge liigutage endid paigast.”

„Anna mind parem kohe nende kätte tagasi, siis ei puudu nad teisse,” palus Mai.

„Hohoho!” naeris sepp tasa, aga südamest: „Mis mees see on, kes oma pruudi meelega ära warastada laseb? Ei see kõlba kuhugi... Juba tulewad. Ma kuulen kabjade müdinat... Anna mulle üks muisu, Maieke... Waat’ sedawiisi. Nüüd oled sa mu armas naene. Tulgu nad nüüd peale! Kergesti ei pea nad sind mitte leseks tegema. Peitke endid ära!”

Juba klähwisiwad ja haisutasiwad koerad põõsaste ümber; nende järele tuliwad suure ragina ja müdinaga mitmest küljest ratsamehed, kes jahihüüdmistega koeri otsimisele ässitasiwad. Rägastiku suu ees hakkasiwad koerad kangesti haukuma; ühe silmapilguga weerlesiwad esimesed neist hulgudes selili maas. Esimene ratsamees, kes seppa nägi ja suud parajasti rõõmukisale lahti tahtis teha, kukkus nagu piksest löödud tagumise jalge peale tõuswa hobuse seljast maha. Tüki kümme ratsalist kogusiwad kohe tema ümber. Kuu pistis parajasti nina pilwe sõrwa tagant wälja ja tegi naljaka näo, nähes, kuda terwe salk ratsamehi üheainsama jalamehe kallale kippus, ilma et wiimane plehku oleks pannud.

„Pidage!” müristas Goswin Hernike, keda Willu omaks imestuseks terwelt ratsaliste hulgast leidis. „Kuule, sepp, mikspärast lõid sa minu mehe maha?”

„Sinu koeruse pärast,” wastas sepp.

„Häbemata sõnadega teed sa oma loo pahemaks,” ütles Goswin uhke rahuga. „Sind saab raskesti nuheldama, sest sa oled kui waras wõõrasse majasse tunginud, oma käe rüütlisugu mehe wastu üles tõstnud ja ühe tütarlapse ära rööwinud. Nende süüde peal seisab seaduse järele kolmekordne surmanuhtlus. Tahad sa nuhtlust wähegi kergitada, siis anna rööwitud tüdruk kohe tagasi ja lase ennast tõrkumata siduda.”

„Mis sa tühja raiskad oma ilusaid sõnu?” ütles sepp rahuliselt. „Ega sa nii juhm ei ole, et mind seaduse kõwerdamistega hirmutada loodad. Tead ju isegi, et mitte mina rööwel ei ole, waid sina. Mina tahan õnnetumat inimest rööwlite käest peasta ja see ei ole kellegi seaduse ees nuhtluse, waid kiidu wääriline tegu.”

„Ära tee mind wihaseks, sepp!” ütles Goswin pisut karedamalt. „Kas sa sest aru ei saa, et ma sulle üksi head soowin? Sul wõib sada korda õigus olla, aga seaduse ees oled sa süüalune. Sa arwad ennast kawalaks meheks ja tahad targem olla kui seadus. Minu onu heldus on sind julgeks teinud. Ära unusta, et minu ja sinu wahel ikka weel määratu wahe on. Mul on sinu pärast hale meel ...”

„Siis nuta, aga ära lorise tühja juttu,” urises Willu. „Mina olen õiglane mees, kes kellegile ülekohut ei tee, ja tema wõrukael tuleb mind nagu last noomima! No ütle nüüd!”

Siin toibus maha löödud sulane omast uimastusest ja tõusis istukile. Sepp oli talle paljalt mõõga küljega pähe koputanud.

„Näe, su mees on terwe,” ütles Willu. „Nüüd pole sul minu käest enam midagi nõuda, noorsand. Mine heaga koju ja heida puhkama.”

„Kuhu oled sa Maie pannud?” kärgatas Goswin tõuswa wihaga.

„Otsi ise,” wastas sepp.

„Ma ütlen sulle wiimast korda: anna tüdruk tagasi, siis lasen ma su eluga peaseda.”

„Ja mina ütlen sulle, et kui sa tüdrukut rahule ei jäta, siis ei lase mina sind mitte eluga peaseda.”

„Wõtke ta kinni!” müristas Goswin.

Sulased ajasiwad hobused tuhinaga sepa peale. Aga kaks esimest hobust kukkusiwad kohe purustatud peadega maha ja matsiwad ratsalised eneste alla. Nähes, et sepp, kes kolmest küljest rägastiku läbi kaitstud oli, kõik hobused wõis ära tappa, enne kui kellegi mõõk wõi oda temasse puutus, käskis Goswin sulaseid jala Willu kallale tungida. Goswin ise oli, nagu kõik teadsiwad, wahwa mees, aga — olgu see nüüd uhkuse wõi mõne ebauskliku kartuse pärast — ta ei tahtnud ise sepa hirmsate hoopide ette astuda. Sulastel oliwad osalt mõõgad, osalt piigid käes, aga neist ei wõinud enam kui kaks korraga Willu kallale tungida. Esimesed kaks hakkasiwad odadega seppa torkima, aga odad lendasiwad kohe tükkideks ja sulased taganesiwad hirmuga; kaks järgmist, kes mõõkadega wälja astusiwad, aelesiwad warsi weriselt sepa jalge ees maas. Teised ei tahtnud enam sepa ligi tulla, waid liigutasiwad suure julgusega, aga kaugelt, sõja-riistu. Nad oleksiwad hea meelega rägastiku põlema pistnud, kui mitte Goswin, kes Maie elu pärast kartis, neid ei oleks keelanud. Nähes, et sel wiisil sepast jagu ei saa, andis Goswin salamahti kolmele sulasele käsku, Willu selja taga rägastikust teed läbi raiuda. Willu märkas järsku tõuswa wihaga kurja nõuu ja oleks hea meelega kawala rüütli enese kallale läinud, kui ta mitte ei oleks kartnud, et sulased selle ajaga Maie ja Priidu peidupaiga sisse oleksiwad tunginud. Ta katsus rüütelt terawa pilkamisega wõitlusele ärritada:

„Häbi sulle, Goswin Hernike,” hüüdis Willu põlgawalt naerdes: „sa oskad tüdrukuid warastada, aga meeste wasta ei julge sa hakata. Niisugune jänespüks julgeb minu Maie peale mõtelda? Kahju, et ta ise näha ei wõi, kuda su püksid hirmu pärast püüli jahwatawad! Kui ta seda näeks, ei oleks tal teine-kord sinu eest kaitsemist wajagi. Ta ajaks su palja witsaga minema ehk laseks sulle pealegi oma karjatüdruku läbi hea nahatäie anda, et sa teinekord enam oma lolli nägu ei näitaks.”

See mõjus. Goswin ronis sõnalausumata hobuse seljast maha ja läks oma käega häbemata pilkajat karistama. Mõõgad kõlisesiwad kokku. Mõlemad wõitlejad oliwad tugewad ja osawad sõjamehed, aga ehk küll sepp ära wäsitatud oli, sadasiwad ta hoobid siisgi nii raskesti ja tihedasti, et Goswin kallale tungimise peale hakatusest saadik mõteldagi ei saanud, waid ennast suure waewaga kaitsta jõudis. Sulased jooksiwad talle appi ja hakkasiwad kõrwalt seppa odadega torkima. Oleks sepa asemel rüütlisugu mees olnud, siis oleks Goswin sulaste abi wist põlastusega tagasi lükanud; nüüd ei tulnud talle seda meeldegi. Oma selja taga kuulis Willu raginat ja mõõkade kõlisemist; siin raiusiwad ja murdsiwad sulased rägastikust teed läbi. Esimene, kes jalga pelgupaiga sisse tahtis tõsta, sai Priidu käest küll niisuguse matsu wemblaga pähe, et ta uimaselt maha kukkus, aga teised tungisiwad takka järele ja Priidu wemmal ei oleks kaua nende mõõkade wasta panna jõudnud.

Kärast oma selja taga sai sepp aru, et asjad nurja minemas oliwad. Ta tahtis enne surma weel Maie oma kehaga kaitsta ja taganes selle pärast järsku rägastiku sisse. Pead pöörates nägi ta, et Priidu palja peaga ja werine oli, aga siisgi kui lõukoer wemblaga kahe mõõgamehe wasta wõitles. Mai

seisis peidupaiga tagumises otsas, kahwatu kui surnu, aga põlewate silmadega.

Goswin, kes waewalt surmast oli peasenud, ja sulased tungisiwad Willu järele peidupaiga sisse. Sepp ja Priidu walmistasiwad endid selg selja wastu wiimsele wõitlusele.

„Rüütel Goswin, pidage kinni!" käis korraga Maie hele heal kõigest kärast üle.

„Oodake, sulased!" müristas Goswin ja astus sammu neiu poole.

Maie käes wälkus nuga.

„Ärge tulge mu ligi, laske mind rääkida!" hüüdis ta wälkuwal silmil.

Goswin jäi seisma. Sõjariistade kõlin oli waikinud.

„Kui teie minu wenna ja sepa Willu siit wabalt ära lasete minna, siis olen ma ihu ja hingega Teie oma," ütles Mai selge ja kindla häälega.

„Kas ma tohin kurjategijaid nuhtlemata jätta," nurises Goswin.

„Kui Teie seda mitte ei tee, siis pistan ma enesele noa rindu," ütles Mai.

„Pea kinni!" kisendas Goswin kohkudes. „Sa pead oma tahtmist saama."

„Kas tõotate seda oma rüütlisõnaga?"

„Tõotan ja wannun. Sulased, tehke neile tee lahti!"

„Siis olen ma sinu," sosistas Mai Goswini rinnale langedes.

„Mis tembutamine see on?" müristas sepp. „Olgu tüdruk küll hulluks läinud — mina ei luba teda siisgi siit ära wiia."

Willu tahtis uuesti Goswini kallale kippuda; aga Mai astus nende wahele ja ütles külmalt ning uhkesti:

„Jäta mind rahule, sepp! Ma wõin teha, mis tahan. Tahan ma teda armastada ja sind põlata, siis ei ole see sinu asi. Meie teed lähewad siit saadik lahku."

„Kas sa siis tõesti teda armastad?" karjus sepp.

„Jah armastan. Nüüd mine oma teed ja ära julge enam minu peale mõtelda. Ma põlgan sind. Kas kuuled? Ma põlgan sind... Jumalaga, Priidu. Kätt sa ei taha anda? Noh, olgu peale. Lähme, mu armas rüütel!"

Sepa käest kukkus mõõk maha. Ta jäi kui sammas ühe paiga peale seisma ja waatas pärani silmil, kuda Goswin Maie oma juurde hobuse selga wõttis, kuda sulased oma surnud ja haawatud seltsimeestega niisama tegiwad ja terwe rong kiirel sõidul puude wahele ära kadus. Sepa kangeks tarretanud silmade seest tilkusiwad, ilma et ta seda ise teadis, kaks rasket ja palawat pisarat maha.

„Nüüd olen ma waba ja wõin sõtta minna," ümises ta silmi pühkides.

Kui silmad jälle selged oliwad, nägi ta, et Priidu selili maas oli ja — magas. Kuu paistis selgesti magaja näo peale, mille kulmud unesgi wihaselt kortsu oliwad tõmmatud. Sepp ehmatas ära ja arwas wiirastust nägewat: Priidu oli sel silmapilgul täiesti Goswin Hernike nägu!

Pead raputades heitis Willu magaja kõrwa põlwili maha ja hakkas ettewaatlikult Priidu peahaawa waatama. Haaw oli kerge ja werejooksmine juba seisma jäänud. Priidu lõi silmad lahti ja tõusis istukile.

„Kas läksiwad juba minema?" küsis ta oma keeli.

„Juba läksiwad," kostis sepp tasa. Ta heal oli kinni ja pea käis ringi.

„Kuule Willu, kuda sa niisugust raibet wõisid armastada?"

„Keda?"

„Seda... tüdrukut."

„Ära räägi tühja ... On sul walu?"

„Walu ei ole sugugi, aga pea on uimane ja kondid wäsinud."

„Tule, ma kannan su koju."

„Ära narri mind, ega ma laps ei ole."

Seda üteldes tõusis Priidu kohe püsti ja hakkas tuikudes minema. Willu toetas teda, üteldes, et sedawiisi soojem olla käia. Muidu ei oleks Priidu ennast „täiskaswanud mehe" uhkusega mitte toetada lasknud. Kallist rüütlimõõka ei wõtnud sepp mitte kaasa, sest see oli nüüd korraga tema silmas warastatud asi.

Kaua peale keskööd jõudsiwad nad Risti talusse, äratasiwad perenaese üles ja rääkisiwad talle kõik, mis oli sündinud.

„Kui Mai rüütelt armastab ja ise tema kaasa tahtis minna, mis seal siis parata?" ütles Krõõt tuimalt.

„Kas sa nüüd näed oma kaswatamise wilja?" küsis sepp kurwalt. „Oma wõõriti õpetustega ja wõõraste armastamisega oled sa waese Maie peast hulluks teinud, nii et ta enam auu ega häbi wahet ei tunne, waid ise hukatuse sisse jookseb."

„Mis ta siis õige pidi tegema?"

„Surm on parem kui auutu elu."

„Sure ise, kui surm sulle n'a magus on. Sina jahupea ei teagi, mis auus wõi auuta elu on. Kas sina arwad ennast wist paremaks, kui rüütel Goswin on? Minu meelest on sada korda auusam toredas lossis elada, kui mõne pärisorja urtsikus. Kui Maria sest wiimati aru on saanud, siis ei olegi ta nii loll, kui sina arwasid. Paras sulle! Teinekord ära pista oma töntsi nina wõõraste asjade wahele... Tohoo, mis selle arus on?"

Wiimsed sõnad saiwad Priidu kohta öeldud, kes järsku üles karanud oli ja põlewate silmadega ema otsa wahtis. Priidu keeletumast suust woolasiwad sõnad, milledest ema aru ei saanud, millede ähwardaw, wihane kõla aga aimata lasi, et need mitte õnnistamise sõnad ei olnud. Wõtame Willu kõrwad ja kuuleme, mis Priidu kõneles:

„Sest päewast saadik ei ole sa enam minu ema. Ma olen ilma emata ja õeta. Õde läheb hõisates häbipori sisse ja ema kiidab seda heaks! Ära neetud olgu t'e mõlemad! Ennem tahan ma nälja ja külma kätte surra, kui ma weel jalga selle katukse alla tõstan... Lähme, sepp!"

Priidu wõttis Willu käest kinni ja tõmbas ta uksest wälja.

„Priidu, ae Priidu, mis sul on?" hüüdis ema ahastuses. „Kuhu sa pimedal ööl weel lähed?... Pagan selle sepa sisse!"

Krõõt jooksis õue peale ja kuulis weel wärawa raksumist.

„Priidu! Pai Priidu, miks sa minu üle pahandad? Miks sa minu eest ära jooksed? Ma pole sulle ühtgi paha sõna ütelnud... Pai kulla poeg, tule tagasi!... Priidu!... Priidu!..."

„ ...iidu!" kajas mets wasta.

Krõõt toetas ennast ukse piida najale ja hakkas suure healega nutma.

10.

Sepp ja Priidu oliwad sest paewast saati kadunud. Sellid ütlesiwad, et peremees wist jälle wõõrale maale olla reisinud. See sõnum ei pannud kedagi imestama, kes sepa harjunud wiisiga tuttaw oli. Imeks läks asi alles siis, kui kewade, suwi ja sügise mööda läksiwad ja sepp ikka weel tagasi ei tulnud.

Waheajal oli mässawate Eestlaste õnn nendest lahkuma hakanud. Nad oliwad küll terwe wõõra soo Eesti ja Saare maal sootumaks ära häwitanud, mõned kindlad lossid ära wõitnud ning suure wäega Tallinna ja Haapsalu piiskopi lossi ümber piirama hakanud. Nüüd aga kutsusiwad need wähesed Eesti maa mõisnikud, kes kogemata elusse oliwad jäänud, ja Daani maawalitseja Liiwi landmeistert enestele appi. Selleaegne landmeister Burkhard von Dreylewen oli ka kohe abiandmisele walmis. Ta kartis niisamasugust mässamist ordu maades tekkiwat, kui Eesti maa talupojad ennast tõesti wõõraste walitsusest oleksiwad wabastanud.

Landmeister tõttas tugewa wäega Tallinna alla ja wõitis Eestlased werises lahingis ära, enne kui hiljaks jäänud Rootslased ja Wenelased neile appi jõudsiwad tulla; Eestlased, umbes kümmetuhat meest, langesiwad peaaegu kõik wõideldes, nende hulgas ka „Tasuja” — selle mässamise hing ja wiimne täht Eesti lootuste taewas.

Aga ka ordurüütlite wägi oli lahingis nii kokku sulanud, et landmeister mässamist kohe täiesti ära lämmatada ei suutnud. Tallinna alt läks ta Lääne maale ja sundis Eestlasi küll Haapsalu lossi eest taganema; aga nad kogusiwad endid metsadesse ja tikkusiwad igal parajal silmapilgul uuesti Sakslaste kallale. Saarlased oliwad endid täiesti wabaks teinud ja enestele ise „kuninga” walinud.

Sügisel saatis Saksa ordu ülem walitseja, hochmeister Ludolf König tugewa sõjawäe Liiwi landmeistrile appi. Selle wäe ülem, komtuur Hinrik Dusmer, oli kõwa käsu saanud, kõik Harju, Lääne ja Saare maa Eestlased kui ristiusu waenlased ühe korraga maa pealt ära kaodata. Wiljandi maakonnast läbi minnes, katsus Dusmer sealseid talupoegi igapidi hirmutada, et nad tema selja taga mässamist ei tõstaks. Kõige tugewamad mehed wõeti kaasa, et nad oma wendi maa pealt ära häwitada aitaksiwad; teised saiwad raskete maksude ja moonawedamise sunni läbi paljaks riisutud ning jõuetumaks tehtud; kõige wäiksem tõrkumise märk sai hirmsasti nuheldud.

Nüüd kahetsesiwad Wiljandi mehed, et nad sepa Willu ja „Tasuja” saadiku manitsusi mitte ei olnud kuulda wõtnud. Oleksiwad nad Daani Eestlastega ühes koos täie jõuga sõdima hakanud, siis ei oleks, nagu neile nüüd näis, ka ordu wägede wõitmine mitte wõimata asi olnud; ja kuigi neid oleks ära wõidetud — palju pahem ei oleks nende, põli mitte wõinud olla, kui ta praegu oli. Nad ei olnud mässanud, aga neid nuheldi kui mässajaid. Säherdune ülekohus tegi kõige paremaid ja kannatlikumaidgi wihaseks. Elu oli kõigile läilaks läinud, aga parem oli siisgi wahwal wõitlusel, kui nälja ja piinajate kätte ära surra. Nad hakkasiwad seppa taga igatsema ja ootasiwad põnewusega seda silmapilku, kus ta uuesti nende keskele astuks ja neid oma wägewa healega, kui mitte wõidule, siis ometigi werisele kättemaksmisele ja auusale surmale kutsuks.

Sepp tuli wiimaks.

Ühel päewal — see oli juba talwe hakatusel — nägiwad sepapajast mööda minijad teda jälle alasi ees seiswat ja rauda taguwat, nii et sädemed lendasiwad. Kes aga sepaga juttu hakkas tegema, nägi warsi, et temaga suur muudatus oli sündinud. Ta näis naeru ja nalja hoopis ära unustanud olewat; oma juhtumistest ei rääkinud ta sõnagi. Temaga ühes oli ka Priidu tagasi tulnud ja, nagu näha, sepa selliks hakanud; oma isamajasse ei tõstnud ta jalgagi. Päewa otsa tegiwad mõlemad agarasti tööd, õhtatel luusisiwad nad külade kaudu. Talupojad omalt poolt käisiwad neid sagedasti sepapajas waatamas ja kadusiwad ajuti tundide kaupa pimedasse kolakambrisse, mis, nagu teame, sepapaja kõrwal oli. Wahel oli hoopis arusaamata, kuda pisuke kongi sarnane kambrike nii suure inimeste hulga enese sisse wõis mahutada.

Hinrik Dusmer oli oma sõjawäega juba edasi läinud ja häwitas Läänlaste riismeid, mis esimesest sõjast järele jäänud, maa pealt ära.

Sakala maal walitses täieline rahu.

11.

Risti Krõõta südame rahu oli Priidu kadumisest saati rikutud. Poja arusaamata needmine oli tema muidugi nõrka waimu nii põrutanud, et ta ajuti hoopis segatud näis olewat. Krõõt nuttis terwed päewad läbi, ootas tundide kaupa õue wärama wahel poja tagasitulekut, hüüdis kaeblikult ta nime ja käis teda metsas ning külades taga otsimas. Kui Priidu ikka kadunuks jäi, ärkas ema südames palaw igatsus tütre järele, kes enesest ka midagi kuulda ei lasknud. Krõõt käis mitu korda Puidu mõisa wärawa ees, aga teda ei lastud kõige haledamatest palwetest hoolimata sisse ja Maie nägu ei saanud ta ka eemaltgi näha. Wiimaks läks ta koguni Wiljandi komtuuri paluma, et see wennapoega Maie lahtilaskmisele sunniks, aga komtuur saatis ta paha meelega minema ja keelas jälletulemise kõwasti ära. Krõõt hakkas põdema ja oli terwe sügise läbi sängis haige. Alles Jõulu kuus tõusis ta jälle jalale, aga endisest Krõõtast ei olnud muud järele jäänud, kui paljas wari; ta oli nii wanaks ja jõuetumaks läinud, et hale oli ta peale vaadata. Siisgi näisiwad ta kärsitu meel ja rahutu olek weel hullemaks läinud olewat. Kadunud lapsi ei kaebanud ta enam teiste kuuldes taga, aga üksipäini korutas ta nendega pikki juttusid; inimesi ei sallinud ta silma all ja oma orjadele oli ta päris nuhtluseks.

Kord kuulis ta kogemata, et Priidut sepapajas olla nähtud. Jala pealt tõttas ta üksipäini metsast ja paksust lumest läbi sinna ja langes rõõmu parast karjudes ja nuttes poja kaela ümber. Aga Priidu tegi ennast kohe ta käte wahelt lahti ja näitas käskwalt sepapaja ukse poole. Poja kuri nägu kohutas waese ema nii ära, et ta sõnagi suust wälja ei saanud, waid tummalt ja kartlikult minema läks. Sest saadik luusis ta tihti sepapaja ümber, kaugeltgi poega näha lootes; sisse ei julenud ta kordagi minna.

Ühel õhtul — see oli nädal enne Jõulut — nägi ta seppa ja Priidut sepapajast wälja tulewat ja metsa minewat. Krõõt läks kaugelt nende järele; ta hoidis ennast nii hästi warjul, et mehed, ehk nad küll wahete wahel ettewaatlikult ümberringi piilusiwad, teda mitte ei näinud. Tee läks pikale. Päike oli juba looja läinud, aga särawad tähed ja õhetaw lumi andsiwad nii palju walgust, et kaugele näha wõis. Krõõt oli wäsinud, sest ta oli juba mõne tunni oma märja jalgade peal seisnud; mehed sammusiwad kiiresti edasi; waesel naesel oli peaaegu wõimata, paksust lumest läbi sõtkudes nende järele jõuda. Aga määratu armastus poja wasta ja ihaldus, teda nii kaua kui wõimalik silma ees näha, andsiwad talle üleloomulist jõudu.

Sepp ja Priidu kadusiwad wiimaks wäikese sore peal lumiste küngaste ja nende peal paistwate walli riismete wahele ära. Krõõt tundis seda kohta ja teadis selgesti, et siin tondid ja kodukäijad pesitsemas oliwad; ta arwas seekord, metsa sõrwal seisma jäädes, ise oma silmaga tontisid nägewat. Nad tuliwad hulga kaupa mitmest küljest, libisesiwad kui kehata warjud üle tumedasti walgendawa wälja ja kadusiwad kõik waremete wahele ära. Igal muul ajal oleks ebausklik Krõõt säherdust wiirastust nähes kas hirmu pärast kohe ära surnud, ehk wähemalt üle pea kaela plagama pannud; seekord ei tundnud ta hirmu, waid oli walmis, poega ka waimudegi eest kaitsta.

Kui juba tükil ajal enam ühtgi tonti näha ei olnud, astus Krõõt ise julgel sammul waremete sisse, peitis ennast pimedasse nurka ja jäi kuulatama. Inimese hinge ei olnud kusagil näha, aga maa all oli kauget, tumedat kõminat kuulda. Ettewaatlikult edasi ronides ja roomates leidis Krõõt, et kõmin ühe pool lagunenud wõlwialuse hakatuses kõige selgemini kuulda oli. Ta hakkas wõlwialust mööda edasi kobama ja nägi warssi eemalt tulewalguse kuma. Krõõt wärises kui palawikus, aga uudishimu ja poja nägemise igatsus kihutasiwad teda edasi. Kõminat wõis nüüd juba selgesti kui mitme inimeste kokkurääkimist ära tunda. Korraga waikis müdin ja siis hakkas sepa Willu heal üksipäini kõnelema. Krõõt jäi seisma ja kuulas terawasti.

„Meie, Sakalaste, wahel on kõik juba.selge," rääkis sepp kaugele kõlawa healega, „aga Järwa ja Ugenuse meestele, kes siia kokku on tulnud, tahan ma nüüd weel kõik täielikult ette panna, et nad siis ise teaksiwad, kas maksab meiega ühes sõdima hakata wõi mitte. Enne tuletan weel korra meelde, et meie kõik wandunud oleme, sest, mis siin räägitud saab, kellegile sõna ütelda. Äraandjad neelaku maa enese sisse!"

„Mina olen nüüd Nowgorodis, Pihkwas ja Leedolaste juures käinud. Mu waew ei olnud asjata, sest Wenelaste ja Leedolaste würstid on kindla sõnaga tõotanud, et nad meile appi tulewad, kui aga näewad, et meie tõesti sõjale walmis oleme. Selle tunnistuseks nõuawad nad, et meie kõigepealt Wiljandi lossi sisse wõtame. On see meile korda läinud, siis ei ole abisaamise pärast enam kahtlemist. Wenelased ei karda Saksu, sest nad on neid juba sagedasti wõitnud. Leedolased wihkawad Saksa ordut wist weel enam kui meie. Neil on seks põhjust küllalt. Alles hiljuti käisiwad ordurüütlid ja nendega mõned Saksa würstid Leedolaste maad tagastamas. Hulk külasid sai ära häwitatud, palju mehi tapetud, naesed ja lapsed wangi wiidud. Plonjani linnas oli nelituhat inimest, kui Sakslased teda suure wäega ümber piirasiwad. Nad ei saanud linna enne kätte, kuni nad ta tuliste nooltega põlema pistsiwad. Paganad ei tahtnud armutumate Kristlaste kätte langeda. Nad pistsiwad teine teist wastastikku mõõkadega läbi ja langesiwad tulde. Kõige wiimsed lasiwad endid wanast preestrinaesest ära tappa, kes siis ise elusalt tuleriida peale heitis. Nüüd alles tungisiwad rüütlid linna sisse, puistasiwad paganate põrmu tuule kätte ja tegiwad linna maa tasa. Leedolased aga on neile igawest waenu ja hukatust tõotanud."*)

„Nõnda wõime sealt poolt kindlasti abi loota. Parem oleks küll, kui meil wõõrast abi tarwis ei oleks, sest aitajad nõuawad waewatasumist ja hakkawad meid waremalt wõi hiljemalt ise rõhuma. Meie ei ole wäetimad lapsed. Wennad Eesti maal on küll hädas, panewad aga ikka weel wahwasti wastu. Saarlased on weel üsna oma peremehed ja walmis, wõõraste wäge ka suurel maal murdma tulla. Kui meie nüüd korraga selja tagant rüütlite peale langeme, siis ehk wõime neist küll jagu saada; on nad korra meie maa seest wälja aetud, külap m'e siis ka rajade peal walwata mõistame."

„Igapidi aga peame kõige enne Wiljandi lossi kätte saama, et waenlasel meie selja taga kindlat pelgupaika ei oleks. Selleks on meil hea nõuu leitud. Sõjariistu on minu maaaluses sepapajas nii palju walmis, et neist lossi kaitsejate maharaiumiseks küll saab; külap edespidi ordu sõjamehed ise meile sõjariistu juurde muretsewad. Lossi sisse peaseme järgulisel wiisil: Tulewal Tooma päewal peawad Wiljandi maakonna mehed, nagu see igal aastal on olnud, lossi peale kümnest wedama. Nüüd paneme aga wilja asemele kõige tugewamad mehed kottide sisse ja saadame nad wara hommikul, kui rüütlid enamasti weel magawad, lossi peale. On reed kottidega lossi õue peale lastud, siis teewad wooriwedajad kottide suud lahti, mehed roniwad ühe silmapilguga wälja, raiuwad kohmetanud sõjamehed maha ja wõtawad unised rüütlid wangi."

„Mina ise katsun õhtul enne seda kudagi wiisi lossi sisse peaseda ja ööseks sinna walwama jääda, et kogemata midagi õnnetust ei sünni. Peaks midagi karta olema, siis annan ma lossist kohe märku. Minu truu seltsimees, Risti Priidu, on kohe esimese ree peal... Tohoo, mis karjatamine see oli?"

Krõõt põgenes kui kohutatud hirw. Hädaoht, mis poega ähwardas, oli ema rinnust walusa karjatamise wälja surunud. Tagaajajaid enese kannul arwates jooksis ta üle pea kaela waremete wahelt wälja ja jäi alles metsa sõrwal lõõtsutades seisma. Waremete wahel liikusiwad mõned mustad kujud. Nende healed oliwad waiksel ööl selgesti kuulda:

„Minu arust oli see mõne ehmatanud naese kiljatamine."

„Tühi jutt. Missugune naene südaööl jalga siia julgeb tõsta?"

„Mina kuulsin selgesti öökulli karjumist."

„No muidugi, öökull ja muud midagi."

„Ega see wist head ei tähenda."

„Öökulli heal tähendab ikka õnnetust."

„Usud sina wana naeste lori? Öökull on rumal elajas; tema ei wõi inimeste asjust midagi teada, weel wähem neid ette kuulutada."

„Andku Jumal!"

*) *See tõotus on täide läinud. Saksa ordu wõimus sai saja aasta jooksul Leedolastest mitmes lahingis murtud ja nende riik langes Leedolaste ja nendega ühendatud Poolakate walitsuse alla.*

12.

Päewal enne Tooma päewa tuli sepp Willu hästi suure wiinaankruga Wiljandi lossi. Teda lasti kui tuntud meest ja komtuuri sõpra igal ajal keelamata sisse. Sepal oli wiisiks wõetud, et ta igakord, kui wõõralt maalt tagasi oli tulnud, komtuurile mõne hea jahikoera wõi ankrutäie kõige paremat marjawiina tõi. Muidu oli ta ikka kohe esimesel päewal pärast tagasitulekut komtuuri waatama läinud. Seekord oli ta kingi kätteandmisega kaks nädalit wiibinud, aga selle eest oli ka kink kallim kui ialgi enne. Komtuuri ei olnud kodu ja sepp jäi teda lossis ootama. Igawa ootamise kergituseks lasi ta alt linnast oma kulu peale terwe haamitäie kõige kangemat wiina tuua ja hakkas õhtul lossi sõjameestega rõõmsat joomapidu pidama. Ajuti luusis ta kõik lossi nurgad läbi, kõneles wäga palju sõjameestega, pakkus ennast nende juurde öömajale ja lubas weel ühe haamitäie wiina muretseda.

Hilisel õhtul tuli Risti Krõõt lossi wärawa ette ja palus komtuuri jutule saada. Wahid ei lasknud teda sisse ja ütlesiwad, et komtuur wälja olewat sõitnud. Krõõt jäi wärawa taha ootama. Pika wärisemise ja hammaste lõgistamise järele kuulis ta aisakellade kõlinat ja kapjade müdinat. Suur ja tore saan, mille sees komtuur kahe orduwennaga istus, sõitis wärawa ette. Herrad oliwad rõõmsas tujus, sest nad tuliwad wõõraspeolt ühe rikka mõisniku juurest, kelle tütart komtuuri wennapoeg Goswin Hernike kosis. Täna oli kihlamine olnud.

„Komtuuri herra, komtuuri herra!" hulgus kaeblik heal tee kõrwas ja Krõõt langes põlwili lume sisse. „Lubage enestega sõna rääkida!"

„Sest naesest ei saa ma enne surma lahti," pomises komtuur paha meelega. „Mis sa jälle minust tahad, wanamoor? Eks ma ütelnud sulle minewal korral, et sa enam mu silma ette ei pea tulema? Mul on suur himu sind kuhugile maa alla peita, et sa ükskord rahule jääksid. Kasi minema ja täna Jumalat, et ma täna heas tujus olen."

Lossi wäraw sai üles tõmmatud ja hobused hakkasiwad uuesti liikuma. Krõõt hakkas samust kinni ja ütles tasa, aga tungiwalt:

„Kui T'e mind kuulda ei wõta, siis olete homme surnud."

„Pea, kutsar!" hüüdis komtuur ja kargas saanist wälja. „Mis sa jampsid, naene?"

„Minu käes on Teie ja kõigi Sakste elu," sosistas Krõõt: „Wiige mind ühte kohta, kus ma Teiega üksinda wõin rääkida. Täitke mu palwet, komtuuri herra, muidu sünnib hirmus õnnetus."

„Tule mu järele," ütles komtuur. Orduwendi käskis ta edasi sõita ja wiis Krõõta wärawawahi tühja kambrikesesse:

„Nüüd räägi, wanamoor, ja hoia ennast tühja lori eest!" ütles ta karedalt.

„Enne tõotage mulle üht palwet täita," palus Krõõt. „Ma ei palu muud, kui oma poja elu."

„Kes siis tema elu tahab wõtta?"

„Teie ise, komtuuri herra."

„Oled ja hulluks läinud?"

„Teie käes seisab wõimus Priidu elu ju surma üle. Kui Teie mulle tema elu kingite, siis peasete ise surmast."

„Räägi ruttu, küll siis näeme."

„Ei, enne tõotage, et Teie mu poja, kui ta Teie kätte on sattunud, mulle elusalt tagasi annate."

„Aga kui ta süüalune on?"

„Temal ei ole mingisugust süüd. Ta on ennast üksi kurjade kiusajate läbi nii kaugele eksitada lasknud, et ta kergesti hirmsa süü osaliseks wõiks saada. Selle eest tahan mina teda hoida."

„Kui tal süüd ei ole, siis ei wõta ka keegi ta elu. Aga nüüd räägi ruttu, wõi muidu lasen ma sinu suu wägise lahti teha."

„Tõotage enne ..."

Komtuur tõukas ukse lahti ja hüüdis sulaseid.

„Komtuuri herra, ärge hüüdke sulaseid, ma tahan kõik tunnistada!" karjatas Krõõt. „Teie näete siis isegi, et Priidul süüd ei ole, waid kõik on ära neetud sepa süü!"

Komtuur käskis sulaseid, kes juba jookstes tuliwad, oodata ja pani ukse jälle kinni. Nüüd rääkis Krõõt kõik üles, mis ta wana kantsi warametes oli kuulnud. Oma kustumata wiha sepa wasta tunnistas ta sellega üles, et ta wiimasest kuuldud sõnadele hirmsaid sajatusi ja sõimusõnu juurde luuletas, mida sepp rüütlite ja Sakste kohta olewat pruukinud. Teadmata on, kumb asi Risti Krõõta enam äraandmisele oli awanud, kas kartus poja elu pärast, wõi himu sepale kahju teha.

„Kas näete nüüd ise, komtuuri herra, et Priidul sugugi süüd ei ole, waid et kõik pagana sepa süü on, kes wist praegu juba siin Teie ja kõigi Sakste elu waritseb?" lõpetas Krõõt oma juttu.

„Sinu poeg on ise süüdlane," ütles komtuur kulmu kortsutades. „Ta on rahutu inimene, keda talupoegade hulka ei tohi jätta. Tänu pärast tahan ma temale sinu palwet mööda elu kinkida, aga ta jääb igaweseks ajaks wangi... Wait! Mitte sõna enam! Sina ise jääd ööseks siia wahi alla, et su rahutuma keele läbi enneaegu kahju ei sünniks. On su poeg tõesti esimese ree peal, siis saab ta elusalt kotist wälja tõmmatud ja sa wõid teda wiimast korda näha. Pärast ei näe tema enam päewawalgust ja niisama saab sinu lugu olema, kui sa ialgi weel lossi ligidale tuled."

„Komtuuri herra, weel üks sõna!" kisendas Krõõt hirmsas ahastuses; aga komtuur oli juba uksest wälja läinud ja ukse lukku keeranud.

Seni oli sepp Willu sõjameestega soojas toas priskesti purjutanud. Meeste näod lõkendasiwad, mõned noorskasiwad, käed pea all, laua ääre peal, mõned koguni juba selili põrandal maas, aga sepp walas ühtepuhku kannud uuesti täis ja tõendas, et kaks waati täna tühjaks pidada saama.

„Olgem täna rõõmsad, sest homme wõime kõik surnud olla!" hüüdis Willu naerdes.

Sulased ei lasknud endid palju sundida, waid jõiwad wahwasti, kiitsiwad sepa lahket kätt ja wandusiwad rüütlite ihnuse üle, kes neile nii häid pidusid ialgi ei walmistanud.

Öö oli juba käes, kui sepale teada anti, et komtuur koju olla tulnud ja teda enese juurde kutsuwat.

„Ma tulen pea tagasi," ütles Willu üles tõustes. „Jooge tublisti, mehed, kuna juua on. Teises ilmas ei ole wiinamägesid."

Ta wõttis wiinaankru kaenlasse ja läks sulase järele. Sulane wiis teda kõrgesse, kitsaste aknatega kambrisse, kus wahaküünlad põlesiwad ja laua peal kuld- ja hõbepeekrid särasiwad. Komtuur ja mõned ordurüütlid istusiwad laua ääres ja jõiwad kallist wiina. Komtuur wõttis sepa teretuse lahke näoga wastu ja hüüdis:

„See on ilus, sepp, et sa wanu sõpru ära ei unusta. Oled ennast sel aastal natuke kauemini oodata lasknud kui muidu. Ehk tõrkusid selle pärast, et ma sind minewal korral pisut pahandasin? Lepime ära. Ma palun oma eksitust siin orduwendade ees andeks. Kas oled nüüd rahul?"

Willu ei leidnud kohe wastust.

„Sa kannad ikka weel wiha?" kõneles komtuur edasi. „Noh, kuule siis, mis ma weel sinu lepitamiseks olen teinud. Sa kannad ikka meel Wiljandi lossi pärisorja nime, aga sa oled ordut kui sõjamees nii kaua auusasti teeninud ja temale nii palju häid sõjariistu sepitsenud, et meil ammugi nõuu oli sind wabaks meheks teha. Ma palusin kohe pärast sinu pahandamist landmeistert sinu wabakslaskmise asjus, aga sõja pärast on wastus nii kaua wiibinud, et hiljuti alles siia jõudis. Nüüd küsin ma sind: kas tahad ise waba mees olla?"

„Tahan küll," wastas sepp tumeda healega.

„Siis pane ankur maha ja astu ligemale!"

Sepp tegi, kuda kästud.

,,Heida põlwili maha!" ütles komtuur.

Ühe silmapilgu jäi sepp wiiwitama; siis lasi ta ennast mõru näoga ühe põlwe peale maha. Komtuur andis talle kerge kõrwalopsu ja hüüdis:

„See olgu wiimane kõrwalops, mis sa kui pärisori tõrkumata pidid kannatama. Kui waba mees ei tohi sa ennast kellegist enam lüüa lasta. Tõuse üles ja wõta oma priiusekiri."

Komtuur wõttis laua pealt suure pitseriga ehitatud pergamendi ja andis ta Willu kätte. Siis raputas ta õnne soowides sepa kätt.

Willu käsi wärises, kui ta kalli priiusekirja põue pistis; komtuuri heldus oli tema pehmet südant nii sügawasti liigutanud, et ta waewalt oma pisarate üle jõudis walitseda. Mitte üht sõna ei saanud ta suust wälja. Komtuur oli tüki aega wait ja waatas nagu midagi oodates sepa otsa.

„Nüüd oleme tasa," ütles komtuur wiimaks tumedalt. „Sina oled mind surmast, mina sind orjusest peastnud. Joome lepingu liiku!"

Sepp wõttis karika, mida talle pakuti, pillas poole maha ja jõi teise poole ühe lonksuga wälja. Nüüd alles peasiwad ta keelepaelad wallali.

„Tänu Teile, komtuuri herra, priiuse kinkimise ja hea lonksu eest," ütles ta sügawas liigutuses. „Praegu leian ma waewalt sõnu oma tänu tunnistuseks, aga edespidi, wõib olla peagi, tahan teda teoga tunnistada. Nüüd palun esiti wana auuandmise märgiks selle ankrutäie marjawiina, millest paremat maa peal ei ole, wasta wõtta ja kohe katsuda."

„Näita siia!" ütles komtuur.

Willu tegi ankru lahti ja walas peekrid täis. Wiin oli tõmmukat karwa, imeliku hea lõhnaga.

„Ega siin kihwti seas peaks olema?" ütles üks ordurüütel pool naljatades, pool tõsiselt.

„Ei ole!" hüüdis komtuur. „Ma tunnen seppa!"

Ta tõstis kohe peekri huulede külge ja jõi ta ilma pidamata tühjaks.

„Imeline wiin!" ütles ta keelt laksatades. „Su kink on nii kallis, et seda tasumata ei wõi jätta. Tule, ma kingin sulle ühe asja, mis sinu kingi wääriline on. Teie, orduwennad, olge tunnistajateks, et ma sepast ihnsam ei ole. Lähme kohe!"

Komtuur wõttis laua pealt lühtri wahaküünlaga ja läks eel, sepp ja rüütlid tema järele. Nad läksiwad pikast trepist alla ja käisiwad mitmest wõlwialusest ja urkast läbi. Komtuur keeras wiimaks ühe raudse ukse lahti, mille läbi nad madala, sumbunud õhuga täidetud ruumi sisse astusiwad, kus wahaküünal waewalt põleda suutis. Tagumises otsas oliwad kaks paksu sammast, mis niisket, hallitanud kiwiwõlwi kandsiwad. Komtuur käskis seppa sammaste wahele astuda ja terawasti tagumise seina peale waadata. Sepp täitis wasta tahtmist käsku. Ta süda oli arusaamata põhjuse pärast walutama hakanud. Tähendatud kohal ei näinud ta muud kui üht rauast tehtud imelikku wigurit, mis seina sisse oli müüritud. Wigur oli wäga kentsakas ja sepp hakkas teda wastu tahtmist ligemalt uurima, ilma et ta õiget aru oleks kätte saanud.

„Kas hakkad nüüd aimama, mis ma sulle kinkida tahan?" küsis komtuur ta selja taga.

„Ei sugugi," wastas sepp rõhutud healega. Ta kõri oli otsekui kinni nööritud.

„Ma kingin sulle elu, mässaja!" müristas komtuur hirmsa healega.

Selsamal silmapilgul hakkas kentsakas wigur sepa silma ees liikuma, põrand kadus ta jalge alt ära ja sepp tundis ennast maa alla waowat!

Kui Willu kohmetusest toibus, ei näinud ta kusagil enam kõige wähemat walguse kiirt. Sumbunud õhk ja inetu hais paniwad teda läkastama. Enese all tundis ta poriga segatud märja põhu olewat ja kätega ümberringi katsudes leidis ta ennast nelja kitsa, suurtest raudkiwidest müüritud seina wahelt. Ta kargas püsti ja sirutas käed ülespoole, aga sõrmed ei ulatanud lakke. Ta katsus ronida, aga seinad oliwad nii libedad, et kätega kuhugile kinni ei wõinud hakata.

Sepp ei wõinud enam kahewahel olla: ta oli sügawa ja pimeda haua põhjas.

Silmapilguks tegi mõte, et ta ennast kawalast rüütlist nagu rumal laps oli petta lasknud, sepa mõistuse segaseks. Ta lõi rusikatega wastu seinu, nii et weri taga oli, kiskus enese karwu ja karjus hirmsasti. Kui keha wäsinud ja aru jälle selginud oli, istus Willu maha, mattis pea käte wahele ja himustas surra. Surm ei tulnud, waid tuim, tundmuseta ja himuta olek, mis mitte uni ei olnud. Kui kaua see kestis, sest ei wõinud sepp enesele selget aru anda. Kord arwas ta kauget, tumedat hädakisa kuulwat. Jälle kargas sepp püsti, peksis rusikad wastu seina weriseks, katsus karates lakke kinni hakata ja hüüdis Jumalat ja inimesi appi. Keegi ei kostnud talle, kauge kisa lõppes pea ja sepa ümber walitses jälle haua waikus.

13.

Tooma päewa on Eestlased wanast saati õnnetuse päewaks pidanud. „Toomas” tähendab mõnes kohas otsekohe surma ja hukatust ja „Tooma kange käsi” on katk. Õlut ei juletud sel päewal teha, sest et Toomast, see on surma, tõrde kardeti minewat...

Wara hommikul sai Wiljandi lossi wäraw üles tõmmatud ja pikk rida regesid, wiljakotid peal, sõitsiwad lossi õue peale. Wooriwedajad lõiwad silmanähtawalt kohkuma, kui nad kõiki rüütlid ja sõjamehi juba nii wara täies sõjaehtes wäljas nägiwad olewat. Suurem hulk regesid oli weel wärawa taga, kui wiimne korraga maha sai lastud. Sõjamehed kargasiwad nüüd igast küljest wooriwedajate kallale; need saiwad waewalt ehmatuse pärast karjatada, kui nad juba tükkideks raiutud oliwad. Nüüd hakati kottisid odadega läbi pistma. Mõnest kotist katsusiwad mehed wälja ronida, aga waewalt tuli kusagil pea nähtawale, siis sai ta kohe puruks löödud. Jäätanud õue peal sirisesiwad sooja were ojad. Haawatute ja surijate hädakisa pani õhu wärisema. Kaua ei kestnud kisa mitte, sest odad ja mõõgad tegiwad agarasti waigistamise tööd.

Üks ainuke regi, nimelt kõige esimene, oli werest puhtaks jäänud. Ree peal oliwad kolm kotti, aga neid ei olnud sõjamehed mitte läbi pistnud, waid ainult kottide suud kõwasti kinni nöörinud ja ree wahi alla pannud. Kui tapmise töö lõpetatud oli, käskis komtuur Risti Krõõta wälja tuua, kes wärawawahi kambrikeses wangis oli. Uneta öö, kuuldud surmakisa ja hirmus näitlus ta silmade ees oliwad Krõõta nii nõrgaks teinud, et ta sulaste abil waewalt jalgu suutis liigutada. Teda wiidi puutumata jäänd saani juurde.

„Sinu poeg on armu leidnud,” ütles komtuur lahkesti. „Sa wõid weel wiimast korda ta peale waadata, enne kui ta wangitorni saab heidetud, kust enam peasemist ei ole. Sulased, tõmmake mehed kottidest wälja!”

Kottide suud seoti lahti, wõeti sees olewate talupoegade käest enne mõõgad ja kirwed ära ja kisuti neid endid karwupidi kottidest wälja. Üks langes kohe põlwili, ja hakkas lõdisedes armu paluma. Teised jäiwad pead norgus seisma ja ootasiwad tummalt surmahoopi. Krõõt wahtis pärani silmil nende otsa. Priidut ei olnud mitte nende hulgas!

„Kus Risti Priidu on?” küsis komtuur kulmu kortsutades.

„Siimu Madise ree peal ta wist oli,” ütles üks talupoegadest pool tahtmata.

„Kus see regi on?”

Mees tähendas käega ühe ree peale, mis werest nõretas.

„Eks ta pidanud esimese ree peal olema?” ütles komtuur tumeda healega.

„Eks ta esiotsa olnud küll esimese ree peal, aga meie weomees tahtis kõigist julgem olla ja ajas teistest mööda,” wastas talupoeg.

Krõõt tuikus näidatud ree juurde. Esimesest kotist rippus pool mehe keha ree ääre üle maha. Pea oli lõhki raiutud ja käharad juuksed tarretanud werd täis. Krõõt tõstis surnu pea üles...

„Su isa ja ema on sind tapnud!” karjatas ta järsku ja kukkus sinnasamasse maha. Sõjamehed tõstsiwad ta üles ja leidsiwad, et ta nägu niisama külm ja tarretanud oli, kui see, mida ta kõwasti käte wahel hoidis. Surm oli Priidu igawesest wangipõlwest lahti mõistnud ja ema ning lapse niisuguse sidemega ühendanud, mida misgi eksitus ega wiha enam ei lahuta.

Eestlaste mässamine lõppes hoopis õnnetumal wiisil. Mõõk, nälg ja katk murdsiwad poole rahwast maha; järelejääjad sattusiwad weel raskema ikke alla. Kõige kauemini ja wisamini paniwad Saarlased wasta; aasta pärast saiwad ka nemad ära wõidetud, üheksatuhat inimest ühe korraga maha raiutud, nende „kuningas” jalgupidi üles poodud ja wiimsed wabaduse riismed nii hästi siin kui kindlal maal raudse luuaga wälja pühitud. Rahu walitses jälle terwel Liiwi ja Eestimaal, mis nüüd mõlemad Saksa ordu raske käe all õhkasiwad. Maa imes wereojad enese sisse ja tuul lahutas surnuhaisu laiali.

Sepal Willul oli priiusekiri põues, aga ta oli igawene wang, kes elu otsani enam päewawalgust näha ei saanud. Aga mis seal palju kurta? Tema lugu ei olnud pahem kui terwe rahwa lugu, kelle wangipõli raske orjus oli ja kelle elutaewast ebausk, toorus ja wiletsus pilkase pimedusega katsiwad. Sepp Willu unustas taewa tähtede hiilguse, lillede lõhna ja lindude laulu ära; tema rahwas on oma terwe ajaloo ära unustanud.

Sepal oli wisa elu. Talle anti wähe ja wiletsat toitu, aga ta ei surnud nälga. Ta hingas igapäew lämmastawat hauaõhku enese sisse ja magas pori sees, aga ta jäi ikka elama. Ta liikmed läksiwad tuimaks, kõik tundmused töntsiks, ta oli ammugi peast nõdraks läinud, aga ta elas siisgi.

Weel mitu ja mitu aastat pärast suurt mässamist käis üks wana tüdruk, keda Risti Maieks kutsuti ja pisut lollakaks arwati, iga nädalis korra lossis, kuhu ta oma waba talukoha peale pandud maksu wõi ja munadega ära tasus. Ta ei unustanud millagi sõjameeste ja sulaste käest küsida, kas igawene wang Willu weel elab? Kahekümne aasta jooksul sai ta ikka wastuseks, et wang weel elus olewat, ja igakord läks siis lollaka tüdruku nägu rõõmsaks.

Ühel päewal öeldi talle, et Willu ära olla surnud. Mai hakkas suure healega nutma ja surnud wangi keha omale paluma. Selleaegne komtuur — see oli juba kolmas pärast ammugi surnud Hernike’t — oli hea südamega mees ja käskis lollaka wanatüdruku palwet täita. Wangi surnukeha tõmmati haugust wälja ja pandi Risti Maie ree peale. Waewalt oleks keegi neid rohelise ja musta nahaga kaetud luid endise sepa Willu riismeteks tunnistanud! Mai ei olnud silmapilkugi kahewahel. Ta peitis surnukeha pehmesti õlgede peale, paitas tänades komtuuri põlwi ja sõitis kojupoole. Tee peal wõttis ta katte surnu näo pealt, silitas teda õrnalt kätega, naeratas kurblikult ja ümises:

„Kuda wõisid sa mõtelda, et mina tõesti sind põlgan ja teda armastan? Oh sa rumal, rumal Willu! — Kui ma seda mitte ei oleks ütelnud, siis oleksid sa minu eest otsekohe surma läinud... Kuda wõisin mina sind põlata, kallis Willu? Ma tahtsin ju, et sina mind pidid põlgama ja minu tühja pärast oma kallist elu mitte raiskama. Kas sa sest ilmasgi aru ei saanud?... Oh Willu, Willu! ... Sa põlgasid mind tõesti ja surid mind põlates. Mikspärast surid sa, mu ainuke Willu? Mikspärast?...”

Lõpp.